

Jul i Nord-Odal

1995

Innhold

Nord-Odal Sanitetsforening jubilerer	4
Et lite industrieventyr i Knapper	9
Amund Lie – et allsidig idrettstalent	13
Sagn og virkelighet i «Synd skal sones»	17
Randi Nygård – sterk og selvstendig 80-åring	26
Historien om Sand Kobberværk	29
Julefeiring under krigen	37
Noen minner fra ungdomstida	42
Tømmerfløting i Løsetåa	31
Knapper-gar'n før i tida	44
På vandring	46
Nordre Odalens Sparebank 1877-1952	47
En tussehistorie fra Odalen	57
Elgjakta før og nå	60
Barndomsminner fra Knapper	63

«Jul i Nord-Odal»

Utgivere: IL Mogutten, Odal Slektshistorielag og Sand IF.

Sats og layout: Gunnar Nygård.

Trykk: Vinger Trykkeri.

Forsideillustrasjon: Jon Utheim.

I redaksjonen:

Anna Bjørgan, Steinar Bjørnstad, Gunnar Nygård,

Bengt Ringvold, Irene Sween og Asgeir Østli.

Sjette årgang av Jul i Nord-Odal

Tiden går fort ! Vi i redaksjonen føler at det ikke er lenge siden 1. årgang av Jul i Nord-Odal så dagens lys. Det var en spent redaksjon som presenterte det første nummeret til jul 1990.

Mottakelsen av heftet har til nå vært positiv, og det har inspirert oss til å fortsette arbeidet. Vi er ubeskjedne nok til å mene at vi også denne gang har fått til et leseverdig julehefte. Takk til alle som har bistått oss med å få dette istand.

En spesiell takk til maleren Jon Utheim som også i år har stått for illustrasjonen til forsiden. De næringsdrivende i vår kjære bygd Nord-Odal har igjen støttet oss med annonser og salg. Uten DERE hadde det ikke vært mulig å utgi Jul i Nord-Odal.

Hvis du som leser har noen ideer og tips å komme med til fremtidige utgaver av dette julehefte så mottas de med takk. Ta kontakt med redaksjonen !

Vi ønsker alle lesere og øvrige støttespillere en RIKTIG GOD JUL OG ET GODT NYTTAR !

Sand IF * Odal Slektshistorielag * IL Mogutten

Nord-Odal Sanitetsforening 90 år

*I de små ting frihet,
i de store ting enighet,
i alle ting kjærlighet.*

Vi lar disse ordene stå som motto for Nord-Odal sanitetsforening, som i 1996 fyller 90 år. Samtidig fyller Norske Kvinners Sanitetsforening (NKS) 100 år, og Hedmark krets av NKS er 50 år. I løpet av de 90 årene NOS har eksistert, har samfunnsengasjerte medlemmer lagt ned et enormt, uselvvisk arbeid til glede og nytte for mange i bygda. Oppgavene har endret seg med samfunnsutviklingen, men selv i dag er utfordringene mange for sanitetskvinnene.

NKS ble stiftet 26. februar 1896 i Studentersamfundet i Kristiania. Fru Frederikke Marie Qvam tok initiativet, og hun ble også foreningens første formann. Bakgrunnen for stiftelsen av NKS var de politisk urolige tider før århundreskiftet, og stor mangel både på sykepleiere og sykemateriell.

Formålsparagrafen var den gang:

- 1) Å arbeide for bedre folkehelse
- 2) Å utdanne sykepleiere og også på annen måte virke for godt organisert sykepleie i bygd og by
- 3) Å utbre kunnskap om og

bekjempe tuberkulosen, revmatismen og andre folkesykdommer

- 4) Å opparbeide syke- og nød-materiell

Frivillig innsats

Nye utfordringer og oppgaver for NKS har gjort at formålsparagrafen i 1991 ble forandret til:

NKS har som hovedmål å mobilisere til frivillig innsats for et bedre og tryggere samfunn, ved å engasjere seg årvisst innenfor:

- helse- og sosialområdet
- miljøberedskap
- krise- og katastrofeberedskap

Organisasjonen er politisk nøytral.

150.000 medlemmer

Det tok ikke lang tid før kvinner landet over ble grepet av tanken om å være med i dette arbeidet. På stiftelsesmøtet i 1896 tegnet det seg 100 medlemmer; i dag er medlemstallet over 150.000. Allerede 10 år etter starten ble NOS stiftet. Den 20. august 1906 møttes noen få kvinner hos Hanna Haug i Monsstua i Bruvoll. Frederikke Marie Qvam var kommet for å fortelle om NKS. Hennes iver og engasjement for saken gjorde et sterkt inntrykk på tilhørerne - dette arbeidet ville også de være med på.

Første formann i NOS ble Hanna Haug. Resten av styret besto av Hjørdis Holth, Marie Røtterud, Sigrid Fløtten, Elise Hoel og Berthe Løk-

ker. Varamenn var Inger Trøften, Thora Holth, Ingeborg Sand, Margrethe Sveen, Nilla Hoel og Kari Sveinungsen. Kontingenten var kr. 1 pr år, og kr. 20 for livsvarig medlemskap.

Tuberkulose

For å få inn litt penger, ble en aftenunderholdning avholdt på Trudvang. Det kom inn kr. 64,33. Det var lite penger blant folk, og mye fattigdom og sykdom. Den første hjelpen foreningen ga, var 20 kr. til utdeling blant trengende. Resten av pengene ble satt av til innkjøp av frøkorn, som skulle deles ut våren 1907. Senere ble 50 kr. satt av til et tuberkulosefond. Tuberkulosen herjet i mange hjem, og en av de første store oppgavene for foreningen, var å få opprettet et pleiehjem for tuberkulose.

Knudsen på Søndre Berg tilbød i 1916 eiendommen Syningom til sanitetsforeningene i Mo og Sand. Dette var en flott gave, men huset måtte bygges om for å tilfredsstille kravene til pleiehjem for tuberkulose, og det kostet penger. Sanitetskvinnene sto på. Etter mange og lange forhandlinger, basarer, tilstelninger av forskjellige slag – og gaver – kunne hjemmet tas i bruk i juni 1919.

Første sykepleierske

I 1914 fikk Nord-Odal sin første utdannede sykepleierske. Lønnen var 500 kr. året, pluss gratis opphold. Oppgavene for sanitetssøstrene ble mange i årene som kom. Det trengtes sårt til hjelp i hjemmene. Tuberkulosen krevde mange ofre, polio-rammede barn trengte hjelp, og i 1918 kom spanskesyken. Da skoleunder-

Hanna Haug (1860-1934) var foreningens første formann.

Inger Trøften (1884-1953) ledet NOS fra 1931 til 1948.

søkelsen tok til, var sanitetssøster med. Sanitetsforeningen tok også opp tannpleie for barn, kjøpte inn og delte ut tannbørster blant skolebarna. Sanitetssøster lærte dem så hvordan tannbørsten skulle brukes. Spebarnsutstyr og sanitetmateriell ble sydd opp av sanitetssøster på fritida, og av foreningens medlemmer. Det ble holdt foredrag og demonstrasjoner – husstell, helsestell og sykepleie i hjemmene var nyttig lærdom for mange. Den siste sykepleierske i vår forening sluttet i 1963.

Sanitetsforeningen så også oppgaver å delta i utenfor bygda. Det står i protokollen: «Tidene i Europa er så faretruende for krig, at folk med våkent øye og fædrelandskjærlighet ivrig er begynt å hjelpe til med at få vort landforsvar i orden.»

Det ble kjøpt inn og laget 1000

enkeltmannspakker som ble sendt til materialforvalteren ved festningen på Kongsvinger. Det var store mangler ved hærens sanitet, og det ble sydd skjorter og strikket strømper og vanter.

Trøftskogen sanitetsforening

I 1927 ble Trøftskogen Sanitetsforening stiftet som underavdeling av NOS. Marthea Trøften var ildsjelen i dette, og hun var også første formann. Senere var Marie Sjøen formann i mange år. I 1963 ble Trøftskogen egen forening, og Helene Trøften ny formann. Hun leder fortsatt foreningen, som nå teller tre medlemmer. Det er imponerende, og til glede for mange, at Trøftskogen sanitetsforening hvert år arrangerer juletreffest på kapellet, med stor oppslutning.

Medlemmer i sanitetsforeningen på besøk hos Dagmar Trøften i Horten.

Eva Fløtten ble utnevnt til æresmedlem for sin store innsats for NOS.

I 1934 ga NOS 40 særkalker i sølv til Sand kirke, og i 1981 ble det gitt løper til kirken.

Stor innsats under krigen

Under siste verdenskrig sto også sanitetsforeningen parat til å hjelpe. Flere medlemmer huset flyktninger, og det ble delt ut tran og mat til skolebarna. Sengetøy, spebarnsutstyr og sykemateriell var også sanitetsforeningen behjelpelig med. Ulltepper ble kjøpt inn og sendt til Skarnes. Tanken var at de skulle brukes ved Skarnes sykehus, men dessverre ble teppene tatt av tyskerne.

I 1956 fikk foreningen en stor gave av søstrene Thea Sørlie og Marthea Rovelstad: eiendommen Breidablikk. Huset var tenkt som sanitetshus, og ble også i noen år brukt til det. Det

1995: Fra sanitetsforeningens bruktbutikk på Sand. F.v. Lina Øsmoen, Gerda Haugsmoen, Irene Sween og Brit Undlien.

viste seg imidlertid å være uhen-siktsmessig til det bruket, og det ble solgt i 1968.

Nye tider, nye utfordringer

Selv om det i våre dager stort sett er det offentlige som tar ansvar for helsestellet i landet vårt, er det fortsatt behov for de humanitære organisasjonene. På landsbasis er det store summer som hvert år blir gitt til kreft og revmatismeformal, helse- og velferdsarbeid for eldre, barn og ungdom. Det ligger mye frivillig arbeid bak all innsamling som sanitetskvinner landet over står for.

I de senere år er det blitt et stort behov for aldersboliger. I 1984 sto NOS sitt hus ferdig på Sand, med fire leiligheter og aktivitetssenter for psykisk utviklingshemmede – til en pris av vel 2,2 millioner kroner. Huset er nå gjeldfritt.

Sanitetskvinnenes rømmegrøt- og vaffelsalg under Sanddagene er etter hvert blitt tradisjon. Ved siden av den årlige julebasaren, er dette gode inntektskilder for foreningen.

Hvert år arrangeres det tur for eldre (den første turen fant sted i 1950), og sanitetsforeningen sponser forpleie for eldre og uføre. Gaver er gitt til Nord-Odal alders- og sykehjem, og små gaver er gitt til skoler og barnehager. Fra juni 1995 har NOS satt i gang et prøveprosjekt ved NOAS. Sanitetsdamer deltar i aftenstellet og blir betalt av sanitetsforeningen for dette.

Medlemstallet er nå 400. Nålevende æresmedlemmer er: Ingeborg Dagfinrud, Marie Åserud, Marit Viken og Elsa Flo. □

Formenn i NOS gjennom 90 år

Hanna Haug	1906-1931
Inger Trøften	1931-1948
Eva Fløtten	1948-1957
Magnhild Lien	1957-1961
Oddbjørg Sørensen	1961-1965
Kristine Sørлие	1965-1966
Bjørg Trøften	1966-1971
Ingrid Westvold	1971-1979
Elsa Flo	1979-1981
Irene Sween	1981-1989
Kjersti Næss/Inger Dagfinrud	1989-1990
Elsa Vannevjen	1990
Inger Vik	1990-1995
Irene Sween	1995-

Historien om Knappenborg brynehuggeri

Opp gjennom tidene har folk tatt ut brynemner fra bergbunnen. Slik har det også vært i Nord-Odal. Størst betydning har Knappenborg brynehuggeri hatt. Driften her pågikk i en 20-års periode fra 1890 til 1910. Knappenborg-bryner var med på Verdensutstillingen i Paris i 1900!

Kvartsitt på Skurven

Området hvor brynesteinsemnene ble tatt ut ligger i kommunene Åsnes og Våler, nær Nord-Odal. De ble hovedsaklig tatt ut nordvest for toppen av Skurvhetta (521 m.o.h.). Det finnes også et mindre brudd i nærheten av Sørfjellsætra.

Fjellgrunnen her er det såkalte grunnfjellet, det vil si den eldste berggrunnen i Norge. Bergarten er kvartsitt, som gir et fint emne for brynesteiner. Når en sandstein blir utsatt for høy temperatur og høyt trykk, omvandles den til det vi kaller kvartsitt, som er en hard bergart.

I de loddrette bergveggene ser vi at kvartsitten er svært finkornet, noe som gjør den veldig glatt. I dag ser man fremdeles tydelige spor etter virksomheten.

*Av Ingegerd Tronbøl
og Kari H. Underthun*

Gunerius Hansen

Det ble tatt ut brynestein fra ca. 1890 til 1910. Den drivende kraft i virksomheten var Gunerius Hansen fra Våler (1846-1923). Han kom til Tannes i Knapper som gårdsbestyrer. Senere forpaktet han Knapper skole (Brennhaugen).

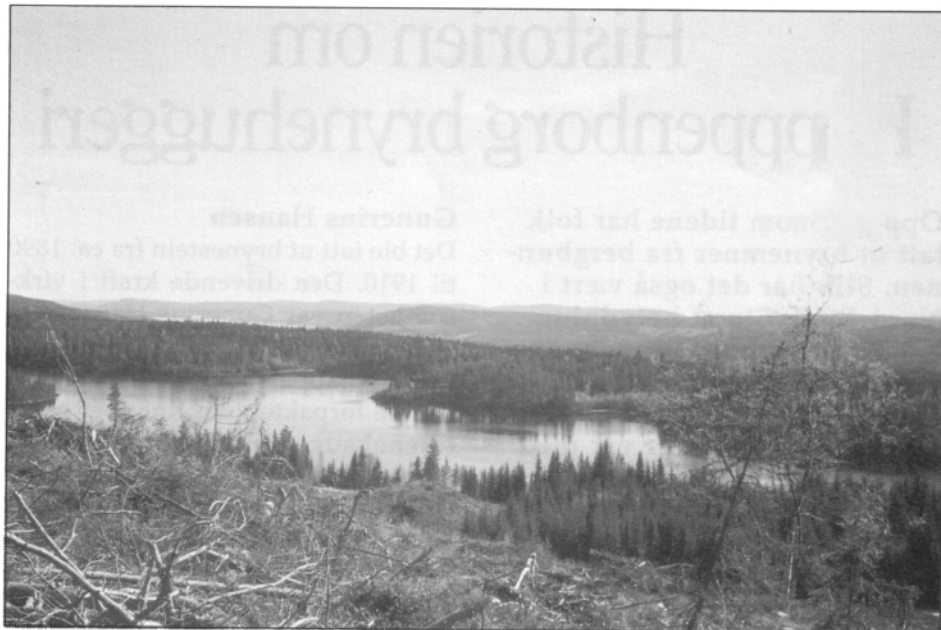
I 1898 kjøpte han og kona, Olea (1859-1930), eiendommen Knappenborg, hvor de bodde til 1912. Ekteparet er begravet på Mo kirkegård. Gunerius Hansen valgte å kalle brynene Knappenborgbryner, men de ble helst kalt Hansenbryner i dagligtalen.

Virksomheten i Sagbråten

Vanligvis ble brynemnene hogd ut om sommeren. Om vinteren foregikk transporten med hest de 12 km til Sagbråten i Knapper. Sammen med Gunerius arbeidet Fredrik Knapper (f. 1860) og senere Edvard Bjørnstad (f. 1866).

Sagbråten ligger ved Tannåa, og her ble emnene formet og slipt av Ole Sjønnelsen Haugstad (f. 1866). Det var et vasshjul som drev en stor slipestein (ca. 1,20 m i diameter). Denne slipesteinen finnes i dag hos Finn Knapper. Ellers er det ingen synlige spor etter virksomheten i Sagbråten. Slipesteinen, flere kasser med bryner og annet utstyr ble solgt på auksjon i Sagbråten rundt 1930.

Sagbråten tilhørte den gang går-

Utsikt fra Skurøhetta mot Skurøsjøen. Storsjøen i bakgrunnen.

Fra et brynesteinsbrudd ved Skurøen.

den Bjørnstad, men i dag er Eli Blom eier. Hos Erik Bjørnstad finnes det fortsatt mange bryneemner.

På Verdensutstillingen i 1900

Brynene ble regnet for å være så fine at Haugne Garvik (f. 1878) tok initiativet til å få dem med på Verdensutstillingen i Paris i år 1900.

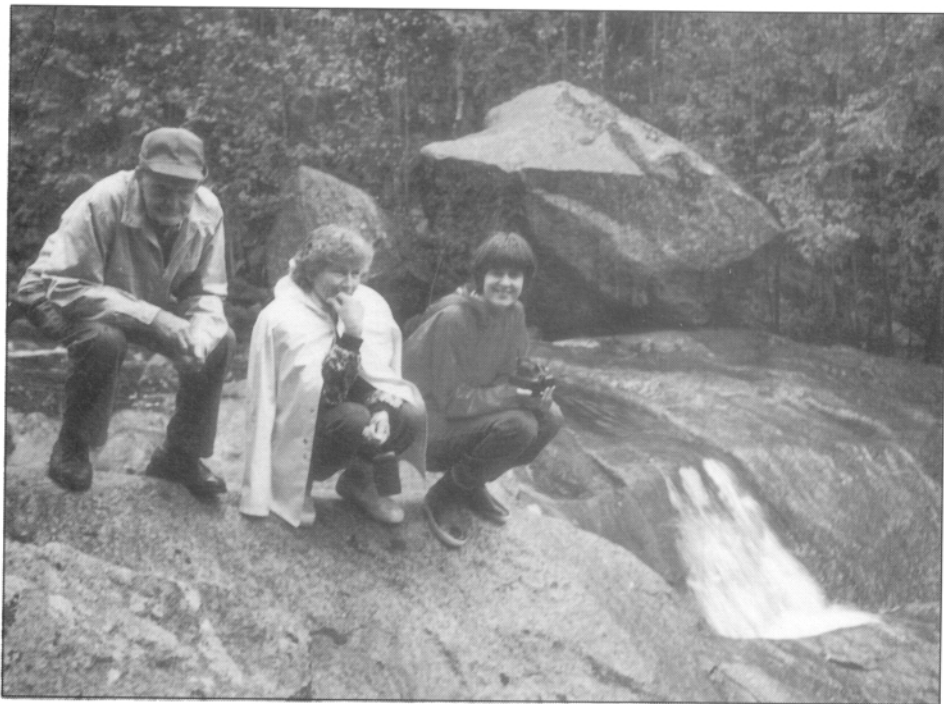
For å få klarhet i om dette virkelig hadde skjedd, tok Roar Lishaugen i 1991 kontakt med kulturdepartementet i Frankrike for å se om brynesteinene var registrert i deres arkiv fra denne utstillingen, og det var de! I brev fra Ministere de la Culture står det blant annet følgende:

«... men man finner på side 766 på

listen over belønnede fra utstillingen år 1900 under tittelen «Klasse 63 – bruk av gruver, skjerp og steinbrudd», med undertittelen «Hederlig omtale»: «Knappenborg Brynesteinhuggeri, fra Odalen... Norge». Knappenborgbrynene var også eksportartikkel til blant annet Tyskland og Italia.

Knappenborgbryner i dag?

Det er flere i Nord-Odal som fremdeles har Knappenborgbryner i eie, og noen har sikkert slike bryner uten å være klar over det. Av de brynene vi har sett, er det spesielt ett vi vil nevne. Fredrik Knapper har et bryne som er uvanlig stort, ca. 40 cm

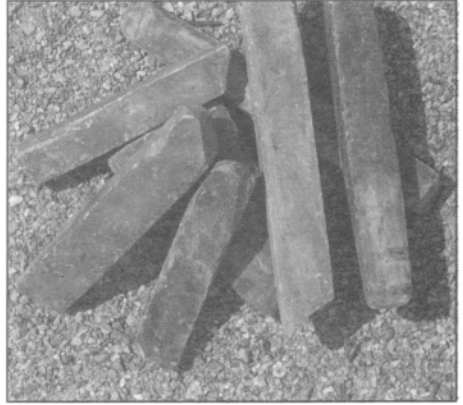
Sagbråten ved Tannåa, hvor brynene ble ferdigbehandlet. Vasshullet som drev slipesteinen var plassert i Tannåa bak stedet der Ottar Vangen, Kari Vik og Kari H. Underthun er avbildet.

langt. Hans foreldre fikk dette av Olea Hansen.

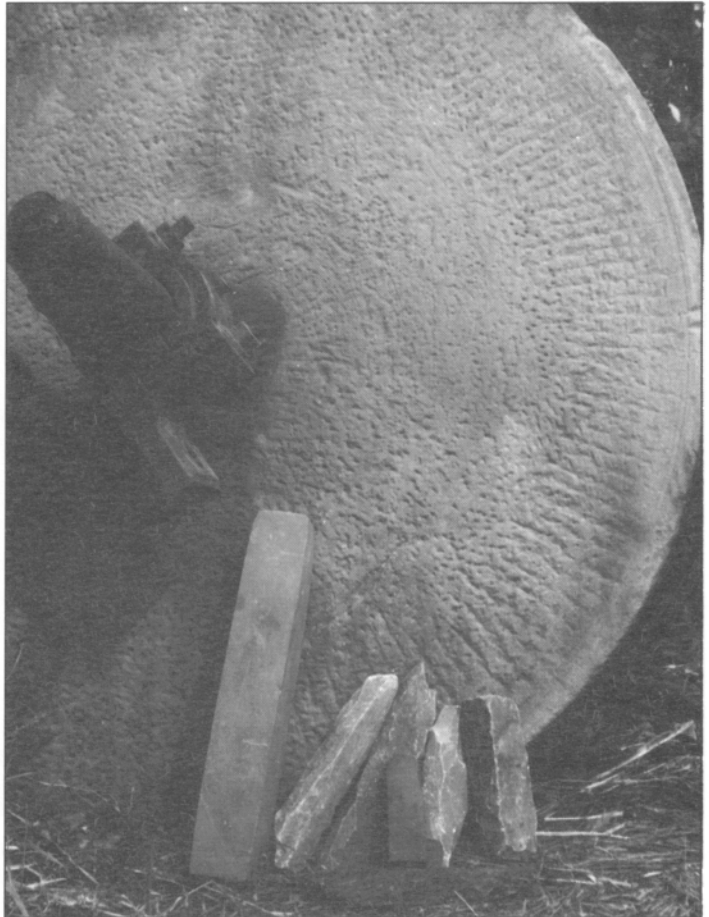
Hvorfor brynevirkosomheten opphørte, har vi ikke forklaring på. Vi vet at det var bestillinger inne blant annet fra Italia, og det var dessuten et lager av bryner i Sagbråten. Kanskje noen av leserne vet mer om dette? Vi er også interessert i opplysninger om Gunerius Hansen.

De som har gitt oss nyttig informasjon så langt er: Kristoffer Lien, Ottar Vangen, Fredrik Knapper og Tormod Bekken. □

Noen bryne-emner som er bevart.

Slipesteinen fra Sagbråten med bryne-emner og ett stort bryne.

Artikkelen har tidligere vært trykket i tidsskriftet Solør-Odal.

Idrettstalent, administrator og dommer

Jul i Nord-Odal har denne gang valgt Amund Lie som sin idrettsprofil. Som seg hør og bør i en slik situasjon så bør jo vedkommende intervjues. Det ble også gjort denne gangen, men det var ikke så enkelt å få noen konkrete opplysninger ut av denne mannen. Han hadde mye til felles med en mistenkt i en straffesak: nemlig det å huske svært lite når politiet foretar avhør. Dette blir kanskje oppfattet som negativ omtale av Amund, men vi skal nok heller tolke det dithen at han aldri har vært så veldig opptatt av sine egne prestasjoner.

Problemet med Amund er hvor en skal starte opp med hans «bravader». Han har vært å finne på sportsidene i Glåmdalen siden midten av 50-tallet og fram til i dag. Det hele startet opp med den talentfulle friidrettsgutten og skihopperen. Den aktive karrieren ble avløst av idrettsadministratoren Amund Lie. I dag er Amund internasjonal hoppdommer.

Amund kom til verden på årets første dag i 1942. Lie gård i Bruvoll har vært hans «tumbleplass» så og si hele livet. Idrett ble ganske tidlig

hans store hobby. Han var et stort talent i såvel friidrett som skihopping. Han bør vel egentlig bebreides for at han ikke tok vare på sitt talent. Treningen måtte være lystbetont for at han skulle trene, og distanser på 400 meter og lengre stilte han opp bare for å være hyggelig mot sine lagkamerater på stafetter.

«Morgendagens menn»

Som junior ble Amund plukket ut i en gruppe kalt «morgendagens menn» i friidrett. Sprint, stav og lengde var øvelsene han skulle utvikle seg i. Her satset han seriøst, men så var det dette med allsidigheten; det var ikke nok for ham å delta i bare friidrett om sommeren. Han måtte selvfølgelig også stå i mål for seniortalaget på Sand, og det endte med beinbrudd og et dermed langt opphold i friidretten.

Thor Hagen, Magnar Hageberg, Kåre Ingberg og Per Fløtten var blant Amunds ledere i Sand IF. Thor Hagen hadde gode kontakter og fikk den kjente treneren på den tiden, Johs. Tennmann, til å legge opp treningsprogrammer for Amund. Dette ble imidlertid for «seriøst», og Amund fortsatte sin idrettskarriere ut til midten av 60-tallet ned lystbetont trening. Han oppnådde mer enn nok med det!

For å finne fram til resultater fra denne tiden har det vært nødvendig

Av Steinar Bjørnstad

å søke hjelp hos tidligere nevnte Thor Hagen. Sammen med Kåre Ingberg har han samlet stoff om Sand IF og lagets utøvere. Spør du Amund om hans sportsresultater, er alle hans svar belagt med «trur je».

Kretsrekord på 60 meter

Han har fortsatt kretsrekorden på 60 meter for 16-åringer, og den lyder på 7.2 sek. Det er ikke nødvendig å skrive så mye om hans idrettsresultater, for de er samlet i Sand IF. Likevel er det fristende «å sakse» en del overskrifter/omtale i Glåmdalen fra slutten av 50-tallet. Den 17. mars 1957 sto følgende å lese:

«Stor dag for Glåmdal i Guttenes Holmenkollrenn. Klasseeier til Amund Lie, Sand». Det deltok over 1100 løpere i dette hopprennet. Fall-

prosenten var meget stor, står det skrevet. Fra Sand deltok det 30 hoppere i dette rennet, og alle falt, unntatt Amund.

7.plass i junior-NM

Han har et utall kretsmeesterskap i hopp, og hans beste prestasjon i nasjonale mesterskap var en 7. plass i juniorklassen.

Den 1. august 1958 er en av overskriftene i Glåmdalen: «Amund Lie et godt mangekjemper-emne». 23. juni 1959 skriver samme avis følgende i forbindelse med KM for junior i friidrett på Hokåsen: «Amund Lie, Sand, får to strie dager. Han deltar i nærsagt alle øvelser, og med den formen han er i, har han såmen gode sjanser til edelt metall i flere grener. I løpene kommer vel Per Arne Tok-

Amund i velkjent stil. Bildet er tatt i gasmle Lysgårdsbakken på Lillehammer omkring 1959.

stad til å ta rubb og rake, men på 100 og 200 meter får han hard konkurranse av Amund Lie». Her skal opplyses at Tokstad var landslagsmann i junior på mellomdistansene dette året.

Klubbrekorder

Det hadde vært mulig å bruke mange sider på Amunds resultater, men la det være nok med å vise til klubbrekordene han satte i 1959, sakset fra Glåmdalen:

100 meter:	11,3
200 meter:	24,2
400 meter:	55,2
110 meter hekk:	17,1
400 meter:	61,0
Høyde:	1,66
Stav:	3,20
Lengde:	6,17
Tresteg:	12,20

I tillegg til dette kastet han over 40 meter i spyd og støtte kula godt over 12-meters merket.

Noen år senere, i mer «voksen alder», spilte han også håndball på Sand IFs herrelag.

Startet hoppeskole

Det tok ikke så lang tid fra han sluttet som aktiv til han selv ble en idrettsadministrator.

I 1974 startet han opp med hoppeskole på låvebrua hjemme på Lie. Dette var starten på en storhetstid for hoppporten i Nord-Odal. Låvebrua på Lie ble snart en for liten utfordring for de unge hopperne, og vinteren 1975 stod Liebakken klar før det bar videre til Knappåsen.

Det er selvfølgelig mange som skal ha ros for det som skjedde i hoppporten i Nord-Odal på denne ti-

Tommelen opp for Mogutten Juniorhopp: Amund sammen med treneren Leif Solbakken.

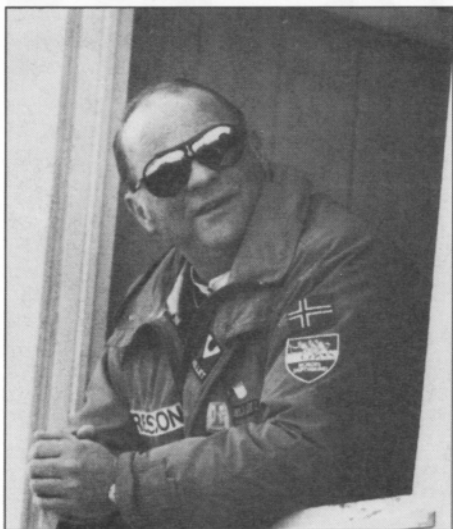

den, men Amund var den som dro det hele i gang og var en av drivkraftene i miljøet. Dette miljøet fostret hoppere som Stein Gruben, Henning Hemstad, Jo Kjetil Ruud, Tor Kjøstel Lie, Torbjørn Lindemark m. fl. Hoppmiljøet i IL Mogutten ble ved flere anledninger på 1980-tallet omtalt av NRKs kjente sportsreporter Arne Scheie.

Internasjonal hoppdommer

Samtidig med dette, d.v.s. i 1974, startet Amund sin karriere som hoppdommer. Han er nå internasjonal dommer. Disse er det 11 av i Norge, og tre kommer fra Nord-Odal!

Amund skal dømme VM i Trondheim i 1997, men han har allerede hatt flere internasjonale oppgaver, så som junior-VM i Tsjekkoslovakia og VM skiflyvning i Vikersund. Sistnevnte ble imidlertid avlyst p.g.a. vind, så det ble ingen stilkarakterer å dele ut i det rennet.

Amund i dommertårnet i Holmenkollen.

Carnegies minnemedalje

Så langt har kanskje leseren fått inntrykk av at «Jul i Nord-Odal» har omtalt et menneske som har hatt vinden i ryggen gjennom hele livet. Dessverre er ikke det tilfelle.

I 1955 hadde Amund en opplevelse som han har hatt med seg hele livet. Han hadde den gangen ei søster, Edna, som da var 6 år gammel. Det var i fløtinga denne våren det fatale skjedde. Barn og ungdom pleide å samles nede på Lisbrua for å se på alt vannet og tømmeret som fór forbi. Liebrua lå den gangen litt høyere opp i vassdraget (ca. 15-25 meter) enn hva som er tilfelle i dag. Amund, sammen med flere andre barn og ungdommer, oppholdt seg på brua da søsteren Edna kom syklende imot dem. I et lite øyeblikks uoppmerksomhet syklet hun utfor vegen og ned i Trautåa. Amund kastet seg ut i åa og hadde en stund tak i søsteren, men naturkreftene ble for sterke slik at han måtte slippe taket med den følgen at Edna ble med vannet nedover åa og druknet.

En slik heltetmodig innsats fra en 13 års gammel gutt vakte selvfølgelig stor oppmerksomhet og ble omtalt i avisene. Det medførte at han ble tildelt Carnegies medalje for heltetmodig innsats, en medalje han ble overrakt av daværende ordfører Gulbrandsen.

Her har vi kanskje forklaringen på hvorfor Amund aldri ble så veldig opptatt av sine egne idrettsresultater, for allerede som 13-åring lærte han at det var viktigere ting enn idrettsprestasjoner her i livet. □

Hvem var Rønne i romanen «Synd skal sones»?

I 1933 ble det på Gyldendal gitt ut en roman der handlingen foregår i Solør og Odalen i gamle dager. Boka er en blanding av historisk roman og kriminalroman. Romanen vakte vel ikke særlig oppsikt da den kom i 1933, unntatt her i distriktet og helst i Odalen på østsiden av Storsjøen.

Boka og forfatterinnen Tora Østbye er ikke nevnt i litteraturhistorien, bare ganske kort i Bjørn Carlings bok «Norsk kriminallitteratur gjennom 150 år» (Oslo 1976). «Synd skal sones» er ennå ikke glempt, og slett ikke herover. En antikvariatsbokhandler i Oslo sa forresten til meg for noen år siden: «Det er påfallende at så mange spør etter den boken.» To ganger har «Synd skal sones» gått som føljetong i Glåmdalen, og etter 62 år kommer boka nå i ny utgave, slik at alle som har vært på forgjebes jakt etter denne romanen, kan kjøpe den.

Født i 1876

Tora Østbye var født på Østbye ved sørenden av Storsjøen i 1876. Hun levde et mer variert liv enn de fleste av hennes generasjon og var bl.a. flere år i Amerika. De siste tiårene av livet bodde hun på Disenå,

og der døde hun i 1967. «Synd skal sones» er den eneste boka av henne som er utgitt.

En roman full av dramatikk

Romanen er ikke omfangsrik, bare på 184 sider, men full av dramatiske hendelser. Fire mennesker blir tatt av dage. De viktigste begivenhetene foregår på to steder: på garden Storgård nede i bygda og på plassen Gjøsådammen langt til skogs, to mil øst for Storsjøen, står det. For den som er lokalkjent er det klart at Storgård er Kuggerud. Gjøsådammen er den gamle, nedlagte plassen Pasortorpet eller Pason, lengst vest på Skara skog i Grue, litt nord for Meitsjøen. Husmannsjenta Rønne Hansdatter fra Gjøsådammen kommer til Storgård som budeie. Det blir et kjærlighetsforhold mellom Rønne og Halvor, den eldste sønnen på garden. Rønne får etterhvert tre barn med Halvor, i all hemmelighet. Barna blir plassert hos besteforeldrene i skogen. Rønne drømmer om å bli husfrue på Storgård. Men så gifter Halvor seg med en rik jente fra Ullern, Kari Høgset, og slår hånden av Rønne. Og nå følger den ene ulykken etter den andre. Foreldrene til Rønne dør, huset i skogen brenner ned, og Rønne må bo i fjøset med barna. Da maten tar slutt, ser hun bare en utvei: å ta livet av alle tre. Hun klarer å drukne de to yngste, men den eldste gutten Gjest

Av Hans Marius Trøseid

SYND SKAL SONES

TORA ØSTBYE

GYLDENDAL NORSK FORLAG

Forsiden av romanen «Synd skal sones», som kom ut i 1933.

kommer seg unna. Han melder fra om det forferdelige som har hendt. Rønne blir satt i lensmannsarresten på Skjulstad, og i den påfølgende rettsaken blir hun dømt til livsvarig tukthus.

På Storgård har nykona Kari med seg en gardskar fra Ullern. Han blir hennes elsker. Da Sjønne, den yngre broren til Halvor kommer under vær med det, forgifter Kari ham med arsenikk, men det får det til å se ut som om Sjønne har hengt seg. Senere kvitter Kari seg med Halvor ved å slå en stor spiker gjennom øret og inn i hjernen på ham mens Halvor ligger og sover. Legen sier at dødsårsaken er slag. Først på dødsleiet tilstår Kari det hun har gjort.

Etter tyve år på tukthuset i Kristiania blir Rønne benådet og kan reise hjem igjen. Halvor Storgård hadde satt husene på plassen i stand før han døde, så Rønne klarer å bo der i skogen en tid. Men hun begynner å dra på årene, vintrene er harde og ulveplagen slem. En dag må hun gå til fattigforstanderen og ber om å komme på legd. Rønne flytter fra gard til gard og regner med at dette er siste fase i livet. Men så hender det noe overraskende som forandrer alt og gir boka en lykkelig slutt. Broren Gjermund hadde tidlig reist til byen og kommet seg bra opp. Han tar Rønne til seg. Gjermund hadde også tatt seg av Gjest som er blitt lege. Etter alt det vonde får Rønne det godt til sist.

Det meste er oppdiktet

Når vi leser «Synd skal sones» og kjenner oss igjen både her og der,

kan vi lett komme til å tenke at slik var det, akkurat slik har det foregått. Det har jeg merket hver gang jeg har spurt noen om Pasotorpet. Folk forteller det de har lest i boka. Å komme bakom «Synd skal sones» og fram til fakta om dette hemmet i skogen er nær sagt umulig. Hvis vi tror at beretningen i «Synd skal sones» er sannheten fra ende til annen, tar vi feil. Her er det aller meste oppdiktet og ren fantasi. Det er lettest å påvise i forbindelse med de to brødrene Halvor og Sjønne Storgård. De må ha vært Peder og Hans Kuggerud, født henholdsvis i 1787 og 1789. De to var de siste av den gamle slekten på Kuggerud. I 1865 drev de garden sammen. Da var de temmelig tilårskomne, og begge to var enkemenn. Her var det ingen kone eller svigerinne til å ta livet av brødrene.

Den virkelige Rønne

Det som er virkelig i boka er først og fremst personen Rønne fra Pasotorpet, at hun gjorde seg skyldig i barnemord, og at hun kom på tukthuset i Storgata i Kristiania. Det som Tora Østbye ellers skriver om familien i Pasotorpet er heller ikke historisk korrekt. Hun lar f.eks. foreldrene til Rønne være fra Valdres, mens slekten i virkeligheten kom østfra, via Sverige fra de store skogene mot Russlands grense.

Tora Østbye har laget en historie og formet den etter sitt behov. Det hadde hun lov til å gjøre i en roman, og ingen bør kritisere henne for det. En merkelig side ved «Synd skal sones» er ellers at alle uten videre tror

blindt på det som står i romanen, men mange tviler på at Tora Østbye har skrevet boka. Den som stadig blir utlagt som opphavet til romanen er Carl Vestaberg. Til og med Sigurd Hoel har vært nevnt. At sistnevnte har hatt en finger med i spillet, er overveiende sannsynlig. Han var jo konsulent på Gyldendal. Men skrevet «Synd skal sones» har verken han eller Carl Vestaberg. Hele språktonen hos Carl Vestaberg er en helt annen. Han bruker nesten bare hovedsetninger. Ideen til boka må også være Tora Østbyes egen. Som småjente har hun sett og kjent den gamle Rønne, og Tora vokste opp i

en grend der fortellingene om barnemordersken gjorde mange mørke kvelder mindre lange.

Ukjente etterkommere

Knut Anderson på Disenå, Tora Østbyes sønn, forteller at moren ikke ville skrive boka før hun hadde forvisset seg om at det ikke lenger bodde slektninger av Rønne i Norge. Nå gjorde det likevel det. Rangdi Henriksen i Slåstadseter levde til ut i 1950-årene. Hennes far var brorsønn av Rønne. Men dette skapte ingen komplikasjoner. Om Rønne har direkte etterkommere, er hittil ukjent, men ikke umulig.

Tora Østbye (1876-1967) bodde noen år i USA. De siste årene før hun døde, tilbrakte hun hos sønnen Knut Anderson på Disenå.

Tora Østbye har kamuflert handlingen ved å lage nye navn på de viktigste stedene. For å skape ytterligere forvirring hos leserne, nevner hun et Pasåen som noe annet enn Gjøsådammen. En følge av dette er at enkelte har forsøkt å finne et annet sted i Meitsjø-området som kunne være Gjøsådammen. Den noe tvilsomme og usikre boplassen Meitsjøbråten på Nesskogen har vært foreslått. Slik leting bør være helt overflødig. At Rønne var fra Pasatorpet er det aldeles ingen tvil om.

Forandret tidsperspektiv

Også tidsperspektivet er forandret en del i boka. Tora Østbye legger de viktige hendelsene i Rønnes liv noen

tiår nærmere vår egen tid enn de virkelig var. Hun lar f.eks. Rønne bli benådet i 1882 da den senere kong Gustaf VI Adolf ble født. Slik har hun villet vise at dette ikke er noen nøkkelroman, og at vi ikke skal lete etter altfor store likheter med virkelige personer og begivenheter.

Hvem var Rønne?

Men likevel ligger spørsmålene der ubesvarte, om hvem Rønne var, hvordan hun forbrøt seg, og hvordan livet artet seg for henne. Det skal jeg forsøke å vise i det følgende.

Rønne Johansdatter var født i Pasatorpet sommeren 1800 og ble døpt som Rønne, men da hun var et halvt år gammel, skrev sognepresten i Grue

Pasatorpet i 30-årene.

henne opp i folketellingen som Gonnor. Det kan tyde på litt dysleksi eller ordblindhet hos herr Niels Juell. Foreldrene til Rønne var Johan Johansen født i Pasotorpet og kona hans Kari Bergersdatter fra Mellombråten, nå øvre Slåstadbråten i Odalen. Far til Johan var trolig ren finne og av slekten Pasu, et navn vi finner på innvandrermønumentet ved Røgden. Slekten var innvandret til Brandval Finnskog i 1600-årene. I Pasotorpet hadde de bodd siden ca. 1770. Rønne var nummer fem i en barneflokk på åtte, men fire av barna døde som små. Plassen lå på 425 meters høyde over havet. Fattigdommen var stor og nøden aldri langt borte.

I tjeneste i Odalen

Vi må tro at Rønne fikk minimal skolegang. Så snart det gikk an, måtte hun ut og ta tjeneste. Hun kom til Odalen, helst til Mo. Det kan ha vært på Kuggerud, men vi vet sikkert bare at det var i Odalen og at det var «i skogen». Der fikk hun gå uten lærdom til langt ut over normal konfirmasjonsalder. Det var først i 1821 at hun var tilbake igjen i Grue og ble konfirmert med måtelige kunnskaper. Det var det siste konfirmantkullet i Grue før den «redselsfulle pinsedag» i 1822.

Nå kom Rønne til Stemsrud i Grue som tjenestejente. Det var da en storgard som godt kunne svare til navnet Storgård, men da blir geografien helt gal. Sommeren 1823 fødte Rønne en sønn. Far til barnet var løytnant Johan Eberhard Colbjørnsen, sønnen på garden. Barnet fikk navnet Johannes. Muligheten Rønne had-

de til å gifte seg med barnefaren var ikke større på Stemsrud enn på Storgård. Løytnant Colbjørnsen skulle ikke ha en husmannsdatter til kone, men giftet seg med jomfru Mathea Sophie Anker Ulriksen fra Kongs- haug. Rønne måtte bort fra garden. Verst var det at hun med et lite barn å ta seg av var uten sjanser på arbeidsmarkedet. Det ser ut til at Rønne ikke hadde stort annet å støtte seg til enn tiggerstaven. I lange tider var hun nærmest omstreifer og vandret rundt i Solør, i Odalen og på Hedemarken.

Riktignok hadde Rønne en halv-søster Johanne Johansdatter som bodde på plassen Mellom under Lystad i Brandval og som hjalp henne litt. Hos Johanne var Rønne ved neste barnefødsel i oktober 1829 da hun fikk tvillingene Karen og Hans med Halvor Halsteinsen Leppengen i Brandval. Det later til at Karen døde nokså snart uten at vi vet hvor eller når.

Fødte i skogen

Våren 1831 ved plogontider var Rønne i Finnstua på Solløst i Sand. Kona der, Berte Knutsdatter fra Teppa (nå Bergestad) ved Austvatn, og Rønne var søskenbarn. På Solløst la de merke til at Rønne igjen ventet barn, men selv sa hun ingenting om dette, og hun var heller ikke interessert i å stille i stand barnetøy. Snart gav Rønne seg ut på vandring igjen. Ved slåttonntider var hun med de to guttene Johannes og Hans på vei oppover på Brandval vestsida. De hadde vært innom i Ramsøyen og var kommet like sør for grensen til

Grue da Rønne ble dårlig. Hun gikk inn i skogen, og der så Johannes at hun fødte et barn. Barnet var levende, for det både skrek og rørte på armer og bein. Rønne lånte en tollekniv som Johannes hadde, og med den skar hun over navlestrengen. Barnet blødde fra såret, og etter en tid var det dødt. Liket gravde Rønne ned i myra like ved, og snart kunne de fortsette. (I Odalen er det som nevnt vanskelig å finne andre minner om Rønne enn dem «Synd skal sones» inneholder. I Solør har tradisjonen om det som hendte på Ramsøymoen holdt seg fram til våre dager. Kjell Skaraberget refererer etter Oskar Granli (1900-88) i Skarabergsgrenda: «Ved Skrømtbrua på grensen mellom Grue og Brandval var det at Paso-Rønne tok livet av ungen sin». Dette har klar sammenheng med at det hendte i Solør, og at romanen der kommer i annen rekke).

Folk ante uråd

Rønne og guttene overnattet på Nes, for Rønne var naturlig nok temmelig medtatt. Hun hadde gitt Johannes beskjed om at hun ville ta livet av ham om han røpet det som hadde hendt. Dagen etter gikk de til Pasotorpet. Der ante folk straks uråd, for de visste at Rønne hadde ventet barn. Nå gjorde hun ikke det lenger, og noe spedbarn hadde hun ikke med seg. På spørsmål opplyste Rønne at hun hadde fart ille (abortert) hos halv-søsteren Johanne Mellom. Svaret ble nok ikke tatt for god fisk, og ved forskjellige anledninger ble den åtte år gamle Johannes pumpet av Røn-

nes søster Berte som tjente i Odalen, men var hjemme da, og av Maren Arnesdatter, gift med broren Johannes. Øyenvitnet vesle Johannes var et lett bytte for de to kvinnene, og han måtte ut med det han hadde sett og opplevd. Noen dager senere gikk Rønne med Johannes tilbake til Ramsøyen, tok barneliket opp av myra og tullet det inn i et forkle. Ved Fosseid ble de satt over til østsiden av elva, og så begav de seg til Brandval kirke der Johannes sto vakt ute i veien mens Rønne gikk inn på kirkegården og skulle grave liket ned innved kirkeveggen ved vestenden av kirken. Mens de var på vei til kirken, var Rønne rasende på Johannes fordi han ikke hadde klart å holde munn. Hun tok opp en stein og slo ut to tenner på ham. Barneliket fikk hun ikke gravd skikkelig ned, for like etterpå ble det observert av deltagerne i et likfølge. Da lå det halvveis bart ved jordhaugen over en ny grav.

Rønne ble ikke lenge i Pasotorpet etter kirketuren, men gikk iallfall etter en tid over til Odalen. Hun satte igjen Johannes hjemme. Året etter holdt gutten til i Arstua på østre Skara, og han fortalte også der om barnefødselen på moen. Siden kom Johannes til plassen Monsrud under Prestegarden i Brandval, men da han ble konfirmert i 1845, 23 år gammel, er han ført med Pasotorpet som adresse. Rønne hadde nå bare Hans hos seg. Ham satte hun igjen hos Berger Hestnes på Tangen i Stange. Der døde Hans sommeren 1833.

Utpå høsten 1831 bestemte Maren Arnesdatter Pasotorpet, Rønnes svi-

gerinne seg for å gå til Grue prestegard og rapportere det som var hendt. Sogneprest Iver Hesselberg blir vanligvis beskrevet som en folkelig og omgjengelig prest, men han hadde visst ikke noen god dag akkurat da. Før Maren var ferdig med å legge fram ærendet sitt, svarte han nedlatende at han ikke ville ta seg av saken, men henviste henne til fogden. Forskrekket over mottagelsen hos presten gikk Maren ikke til fogden, men rett hjem igjen. Dermed kom barnedrapet på Ramsøymoen ikke øvrigheten for øre i denne omgangen. Men ute i bygda gikk folkepraten som en foss, og ryktet spredte seg.

Rønne var nå alene og holdt seg vel for det meste i Odalen. Der var hun så lenge det varte, skjernet for ryktene i Solør. At det var slik, viste seg da hun fikk sønnen Berger i Ulern i 1833. Presten i Sør-Odal noterte at dette var Rønnes første leiermål. Han visste ikke at det var leiermål nummer fire og barn nummer fem. Berger ble født på Steinerudeiet, står det i Sør-Odal kirkebok. Nærmere bestemt var det plassen Steinerudtaket. Far til Berger var ungkar Christian Pedersen i Åsnes, en person som vel også nærmest var omstreifer. Han var også far til det drepte barnet.

Rønne anholdt i 1835

Så går det til året 1835, fire år etter hendelsen på Ramsøymoen. Om høsten sitter Rønne i lensmannsaresten på Kvisler hos lensmannen i Odalen Hans Hersetter. Det er søsteren Berte, nå bosatt i Disenmyra,

som har henvendt seg til prost Erik Rynning på Strøm om saken. Etter brev fra prosten til lensmannen er Rønne tatt i forvaring på Kvisler. (Når Tora Østbye plasserer Rønne i arresten på Skjulstad hos lensmann Andersgård, kommer det av tidsforskyvningen).

Etter en undersøkelsesforretning tidlig i september blir det holdt undersøkelsesforhør på Kvisler 9. oktober med avhør av vitner fra Odalen. Rønne nekter å tilstå. 10. oktober fortsetter forhøret på lensmannsgarden Kongshaug i Grue hos lensmann Rolsdorph, dit Rønne er transportert. Det er mange vitner å avhøre, og nye rettsmøter blir holdt 23. og 28. oktober. Vitneprovene spriker en del i detaljene. Rønne skal ifølge ett av dem ha slått barnet i hodet med en stein, ifølge et annet ha stukket kniven i magen på det. Provene er basert på det eneste øyenvitnet Johannes og hans beretning, men har siden vokst i fantasien hos de innkalte vitnene. Johannes, som nå er tolv år og vel ikke har sett moren på fire år, forteller derimot ganske nøkternt at barnet forblodde gjennom navlestrengen. Etter at 25 vitner er avhørt, vedgår Rønne at alt foregikk som Johannes har sagt.

Rettsaken på Kongshaug

Selve rettsaken blir påbegynt på Kongshaug 25. november, går videre på Isaksætre i Åsnes 14. januar 1836 med avhør av barnefaren Christian Pedersen og 28. januar på Kvisler for vitnene fra Odalen. Rønne transporteres i lenker opp og ned gjennom Solør. I alt er det over 40

vitner i saken. Lite nytt kommer fram, men vitnene har ikke hørt at det tidligere har vært noe annet å klandre Rønne for enn hennes løsaktighet. Av barnefedrene er det bare løytnant Colbjørnsen som har vist vilje til å hjelpe henne. De to andre hadde ingenting, og Christian Pedersen skal ha sagt at om Rønne ikke kan fø barna sine, får hun heller slå dem ihjel. Den 3. februar tas saken opp til doms, og 6. februar avsies dommen på Oppaker i Grue.

Retten ser formildende momenter: Rønne har alltid vært fattig og har fått lite hjelp av barnefedrene. Hennes oppdragelse har vært mangelfull, sjelsevner og kunnskaper alltid dårlige. I misvekstkår som 1831 var det særlig vanskelig å tigge til livets opphold. Men det er også mangt som ikke er til Rønnes fordel. Hun har frekt motsagt vitneprovne, først tilstått da hun ikke så noen annen utvei, og hun har vist liten vilje til anger. Så faller dommen. Thi kjennes for rett: Tiltalte Rønnaug Johansdatter bør for barnefødsel i dølgsmål og fostermord dømmes til å miste sin hals, og hennes hode skal settes på en stake.

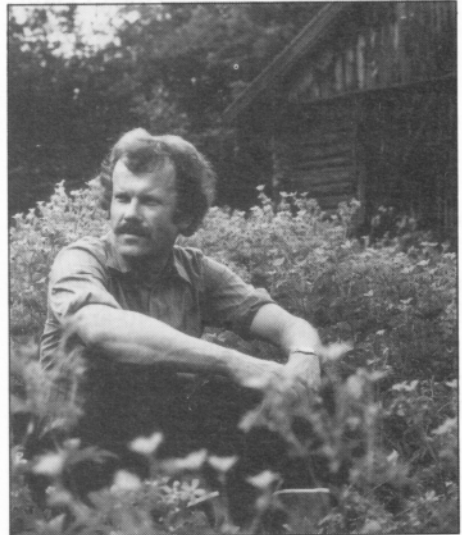
Tukthus-straff

Nå ble Rønne likevel ikke henrettet, og hun hadde enda langt mer enn halve livet foran seg. Det som stod igjen, skal være kort fortalt.

Straffen ble formildet til tukthusstraff. På tukthuset satt Rønne i tretten år. I 1849 har presten i Sør-Odal ført henne inn i kirkeboka som innflyttet «tilbake fra tukthuset for å tjene på Lystad». Søskenbarnet Ber-

te Knutsdatter og hennes familie hadde i mellomtiden flyttet fra Soløst til Nord-Lystad ved Oppstad kirke. Der tok Rønne inn. Og siden gikk det vel som Tora Østbye skriver: «Hun gikk gården og dagen og lå på de utroligste steder». Folketellingene forteller oss litt om hvor hun var: i 1865 på Karterud i Oppstad og i 1875 på Karlsby i Oppstad. I 1883 døde Rønne på Dunserud, også i Oppstad, 83 år gammel. Et gledesløst liv i armod og elendighet var slutt.

Rønne i virkelighetens verden, slik hun står fram for oss fra sidene i de gamle rettsprotokollene, kaller på medlidenhet, men hun er fattig, grå, fargeløs og lite spennende. Henne glemmer vi snart. Rønne i romanen derimot, Tora Østbyes sagnskikkelse, omgitt av drama og romantikk kommer nok til å leve i folkefantasien i mange år heretter. □

Hans Marius Trøseid fotografert i Pasotorp sommeren 1974.

En sterk og selvstendig dame på 80 år

– Jeg eldes med glede. Jeg er frisk og tar alt som det kommer, men jeg hater urettferdighet. Politikerne burde skamme seg over eldreomsorgen. Det burde være en menneskerett meg eget rom på aldershjemmet. Dette engasjerer meg sterkt, og jeg blir sint og høy-røstet.

Dette sier 80-årige Randi Nygård i Austvatn, en dame som lever sterkt og aktivt. Hun ser på meg med et våkent og muntert blikk. Fra Randi må du regne med å høre sannheten; hun viker ikke unna, hun er ærlig og går rett på sak.

Randi er født og oppvokst i Gamlebyen i Oslo. Som 12-åring flyttet hun til Enerhaugen, og hun ble konfirmert i Grønland kirke. Til Nord-Odal kom hun i 1940, da hun giftet seg med Hugo Nygård, og siden har bodd i Austvatn. Under krigen bodde de i skogen, hos Kari og Anders Larsen på Pilterud. Så fulgte vanskelige år: i 1954 mistet hun Hugo. Han ble begravet på sin 40-årsdag.

– Jeg satt da igjen med fire barn på 13, 10, 7 og 2 år. Da måtte jeg bare stå på og prøve å få endene til å møtes. Jeg hadde ikke tid til å sørge – jeg måtte være kjøpmann, poståpner, husmor og mor. Det første jeg

gjorde, var å få tatt førerkort, varene måtte kjøres. Regnskapet tok jeg oftest når ungene sov. Heldigvis hadde jeg handelsbrev, for jeg var kontordame i Oslo i åtte år før jeg giftet meg. En poståpner har mange forpliktelser, det kom ofte kontroll, og alt skulle stemme.

Et landhandleri hadde «alt», ikke bare mat og husgeråd. Det var gjødsel, seletøy og dynamaitt, som var lagret i et skur ute på jordet. Om høsten reiste Randi ofte inn til byen med tyttebær i firetiden om morgenen. Etter å ha solgt bærene på Økern, kjøpte hun grønnsaker og reiste hjem til Odalen igjen. Også tippingen medførte mye arbeid.

Skolegang

Randi gikk på den katolske St. Sunnivas skole. Den var privat, og det var bare nonner som underviste. Alle var flinke, minnes Randi, men de pukkete ikke sin religion på elevene. De var tolerante og fine mennesker, og Randi lærte å respektere andres tro og meninger.

Reiseglad

– Jeg er et vanlig menneske som liker å snakke med folk. Jeg snakker alltid med de jeg treffer på toget. Jeg møter alltid hyggelige mennesker – de aller fleste er koselige. Når jeg reiser, får jeg med meg mange opplevelser. Jeg har vært i mange land.

Av Anna Bjørgan

I Agadir i Marokko var det primitivt, der satt kvinnene på gaten med sine håndarbeider som de solgte. Ellers har jeg vært i Tyrkia, Tyskland og på Maderia, og en uke var jeg i Paris i regi av ukebladet Kvinner og Klær. Vi var to damer sammen, og siden har vi hatt god kontakt. Paris var en fantastisk by, sier Randi.

– Jeg prøver å være et aktivt menneske, og her i Austvatn er det et godt forhold mellom naboene. Jeg liker å ha det enkelt, og har noen lyst til å stikke innom meg, er de velkommen. Jeg bor her, jeg fungerer her, så får andre ha det slik de

vil. Jeg håper folk kommer hit for å snakke med meg, det er det som betyr noe. Jeg går ikke mye bort; jeg er redd for å forstyrre, for folk skal jo se på TV!

Hobby

– Jeg liker godt å legge kabal, det mener jeg ikke er synd. Om jeg spiller ludo eller kort blir det samme, begge deler er like avslappende, og jeg hygger meg med det. Før laget jeg mye håndarbeid, men nå har jeg leddgikt, sier Randi, som før hun selv ble syk startet vanførelaget. Hun forteller at hun skammet seg da hun besøkte vanførehjem og fikk se hvor-

Utlodning på Grendehuset. Her samles 15-20 av Austvatns eldre garde til hyggesamvær og håndarbeid hver torsdag.

dan pasientene hadde det.

Eldre i Austvatn, de fleste kvinner, samles på Grendehuset hver torsdag. Der serveres det kaffe og rundstykker, og det går i håndarbeid – strikking, hekling og søm. Produktene loddes ut på basar en gang i året, og det er utlodning på hvert møte. Pengene har blant annet gått til Mo kirke, der taket må repareres.

– Ellers prater vi sammen og har det koselig, sier Randi.

Barna og fremtiden

– Jeg tenker mye på barnebarna og hva de vil oppleve. Det er mye som slippes opp i lufta, og mye kommer ned igjen. Data-alderen er kald, og ingen vet hvor verden går. Vi kan ikke stoppe utviklingen, men vi må være våkne for alt som vi ikke kjenner; alt som kan komme.

– Man skal ikke gjøre seg bedre enn man er. Skal en være seg selv, må en huske å respektere hverandres tanker og tro, sier Randi. □

Fra Austvatn i 1910. Landhandleriet er Nord-Odals eldste handelssted.

Historien om Sand Kobberværk

For om lag 250 år siden var det et lite kobberverk i drift ved Sandsåa i Nord-Odal. Det er det ikke mange som vet i dag. Det fins ingen synlige rester etter verket og driften her, men graver en i jorda, vil en finne slaggklumper og «skrotstein». Brynjulf Danielsen på Sand (født 1913) fortalte at da han var gutt, lå det slagghauger flere steder langs åa. Kanskje kan andre minner om verket være gjemt under jorda i dette området?

Verket er blitt omtalt med mange navn. Mest vanlig var Sand(s) Kobberværk eller Det Oudalske Kobberværk. Også Oudalens Kobberværk ble brukt. Men grunnleggerne ga verket det pompøse navnet Hellig Trefoldigheds (Treenigheds) Kobberværk.

Kobberkis i Nord-Odal

Hovedgrunnen til at det ble anlagt et kobberverk i Nord-Odal var oppdagelsen av et par kobberkisganger i skogen nord for Toner i Mo, på garden Mellom-Fjells grunn. Hvem som oppdaget disse, vet en ikke, men i 1709 fikk Claus Stenkuhl (ved Odals Jernverk) tillatelse fra Oberbergam-

tet til å utnytte disse funnene. I 1711 overdo eieren av Mellom-Fjell retten til nevnte ganger til disse interessentene.

Partisipantskapet

For å utnytte malmen var det nødvendig å anlegge et eget kobberverk eller sende malmen til et annet verk. Claus Stenkuhl valgte det første, og han fikk snart opprettet et partisipantskap (et slags aksjeselskap). Han fikk med seg følgende: kasserer Weibye, major Orning, Ole Schmidt og Jacob Jensen. Senere kom to andre til – rådmann Schouberg og Niels Jutsen.

Ved Sandsåa

Stedet der de ville anlegge verket, var ved Sandsåa, ved et fossefall. Grunnen tilhørte Nedre Sand (prestegarden nå). Denne garden var tillagt prestebolet i Odalen, men presten bodde på denne tida i Sør-Odal. I 1722 ble Tjøstel Persen, som var bygselmann på Nedre Sand, pålagt å flytte fra garden «etter Oberberghauptmann Gabels skriftlige sigelse». En kongelig anordning av 1687 ga visse rettigheter til folk som ville starte kobber- og jernverk. Brukeren motsatte seg dette, og saken ble utsett. Det kom åpenbart til en løsning likevel: Tjøstel fikk beholde en del av garden, og partisipantene fikk benytte området ved Sandsåa. De

Av Ingegerd Tronbøl
og Kari H. Underthun

lot først bygge ei ny sag her for å få saget «fornødne Bord til det samme Værks oppbyggelse» (1720). Deretter ble selve verket anlagt – og det var i drift fra 1722/23. Verket fikk navnet «Hellige Trefoldigheds Kaaberværk».

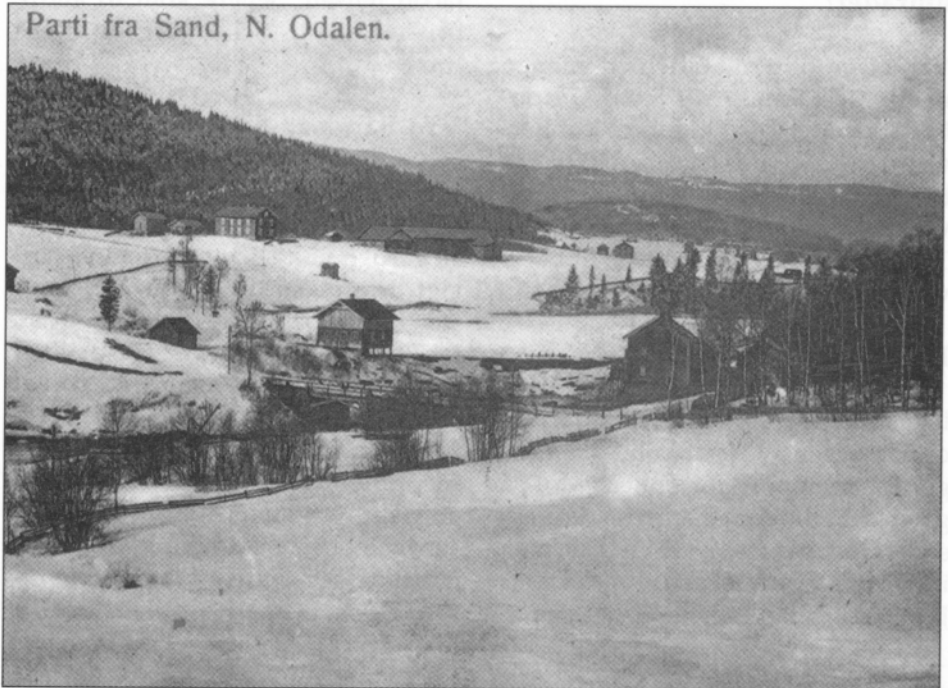
Verkets gruver

De to første gruvene til verket var på Mellom-Fjells skog: Segen Gottes eller Storgruva og Gottes Gabes eller Antonetta. Vi hører også om Tre-enigheds Skjærp i samme område. Disse gruvene var trolig de eneste i den første korte driftsperioden for kobberverket. Senere kom andre gruver og skjerp til. Fra 1738 hører vi at Det Oudalske Kobberværk hadde to gruver i Eidsvoll, i det området som

vi nå kaller Gullverket. Den ene gruva ble kalt Gullkisgruva, så en visste allerede da at det var gull i malmen. I 1742 opptok verket Langåsen gruve i Hof i Solør, hvor malmen i tillegg til kobber også hadde en viss gehalt av sølv. Fra 1742 ble det trolig også drift i Søndre og Nordre Åsgruve øst for Rud i Mo. Det finnes mange andre kobberkisgruver og skjerp i Nord-Odal, men vi vet ikke om disse er fra 1700-tallet.

Verkets bygninger

Det sentrale ved verket var masovnen hvor metallene ble smeltet ut. Selve hytta ble reist etter at ovnen ble bygd. Blåsebelgen i tilknytning til ovnen ble drevet av et vasshjul (overfallshjul). Det var vanlig ved

Sandsfossen i 1910, med Stein i bakgrunnen. Verket lå på Sandsida av elva.

de fleste verk å anlegge et pukkverk som ble drevet av et vasshjul ved smeltehytta, men vi vet ikke om pukkingen foregikk mekanisk eller med håndkraft ved Sand Kobberværk.

Det trengtes trekull, og det ble levert av bønder mot en viss betaling. Kullet ble lagret i et kullhus, et enkelt byggverk med tak over. Det var også nødvendig med ei smie og et materialhus. Hvor stor driftsbygningen var, vet vi ikke, men bokholderen og bergskriveren hadde rom (kontor) her. Arbeiderne bodde i et par arbeidsbrakker, mens de som hadde høyere stillinger trolig ble «innlosjert» på Nedre Sand. Også staller for hestene var påkrevet. Det ble bygd ny sag og dam av partisipantene. Redskap og annet utstyr ble skaffet til veie, også materialer, stokker, set-

teved og en del proviant. Arbeidernes lønn – også arbeiderne ved gruve-
vene – ble stort sett utredet i form av levnettsmidler.

I 1724 ble alle verkets anlegg taksert til 1065 riksdaler og 67 skilling. Verkets gruver og malmbeholdning var også inkludert i denne summen. I sogneprest Peter Schvane Bangs «Beskrivelse over Oudalens Præstegjeld 1784» står det: «--- man ser endnu Masovnen og andre Levninger af Værkets Bygninger mellom to store Søer ved et sterkt Vandfald.»

Ansatte ved verket

Hvor mange som var tilknyttet verket, varierte fra år til annet. Av lister over arbeidere ser en at det ble startet opp ganske optimistisk med 12-15 mann ved selve verket. I tillegg har en arbeiderne ved gruve-
vene, men etter hvert arbeidet noen både ved verket og i gruve-
vene når det var nødvendig. Høyere stillinger ved verket var direktør, inspektør, bokholder, bergskriver og hyttekontrollør. Av arbeidere nevnes berggesell, ertzscheider, smed og malmbryter. Fagarbeiderne kom vesentlig fra Røros eller Sverige, mens odølinger utførte enklere oppgaver. Bønder ble pålagt å levere kull og setteved til verket, eller de ble satt til kjøring for selve verket mot en viss godtgjørelse, «kjørsel».

Fra Odalen til Røros

Leonard Christian Borchrevink var bergskriver ved Sand Kobberværk i 1723. Han var her i to eller tre år. I 1727 ble han overstiger på Røros og i 1737 direktør på samme sted.

Bergskriver Leonard Christian Borchrevink.

Malmveiene

Gruvene lå forholdsvis langt unna verket, og transporten av malm gjennom kronglet skogsterreng var tungvinn. Fra Langåsen gruve var det over tre mil til verket. Malmkjøringen foregikk vanligvis om vinteren med hest og slede. Det var tunge tak både for hestene og kjørerne.

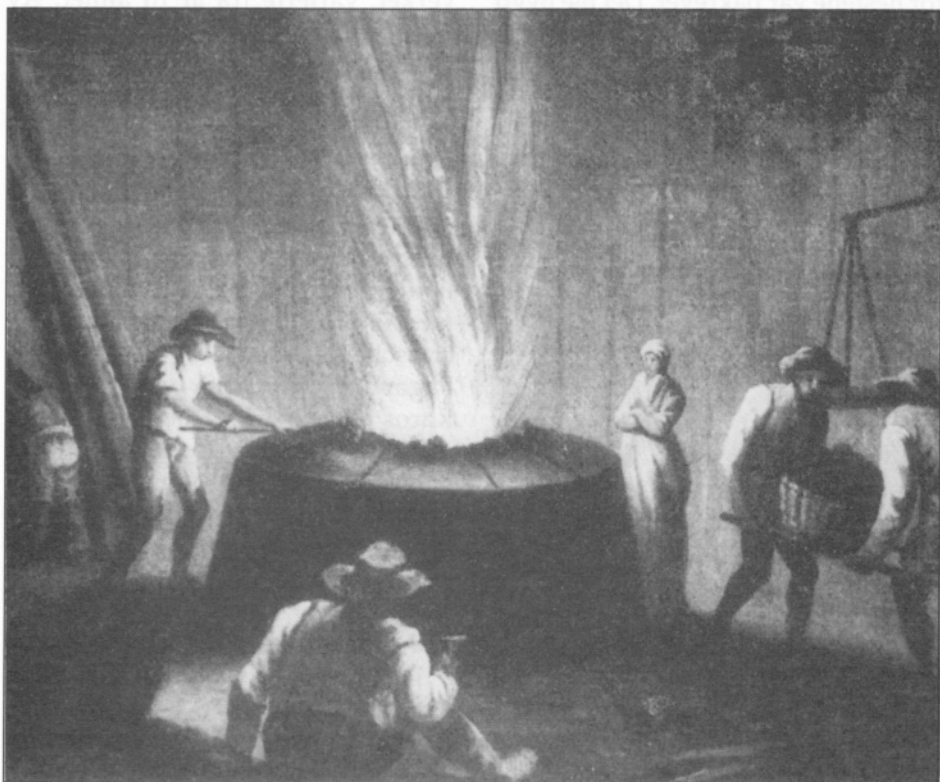
Første driftsperiode: 1722/23 til slutten av 1720-årene

Den første driftsperioden varte bare i noen få år, og utbyttet ble dårlig. Snart trakk kasserer Weiby seg ut, og de andre partisipantene fulgte etter. En viss drift ved verket

og gruvene ble likevel opprettholdt siden noen personer var ansatte her også i slutten av 1720-årene.

Andre driftsperiode: 1742-1759 (61)

I 1742 ble verket overtatt av stiftsamtmann Cicignon (fra Kongsberg) og medpartisipanter. Verket fikk fornyede privilegier, og den nødvendige sirkumferens ble fastsatt. (Sirkumferens er betegnelsen på rettighetsområde for gamle bergverk. Innenfor denne sirkelen hadde bergverket enerett til å drive hogst og avkreve bøndene pliktarbeid til kullbrenning og kjøring.) Nye gruver ble lagt til

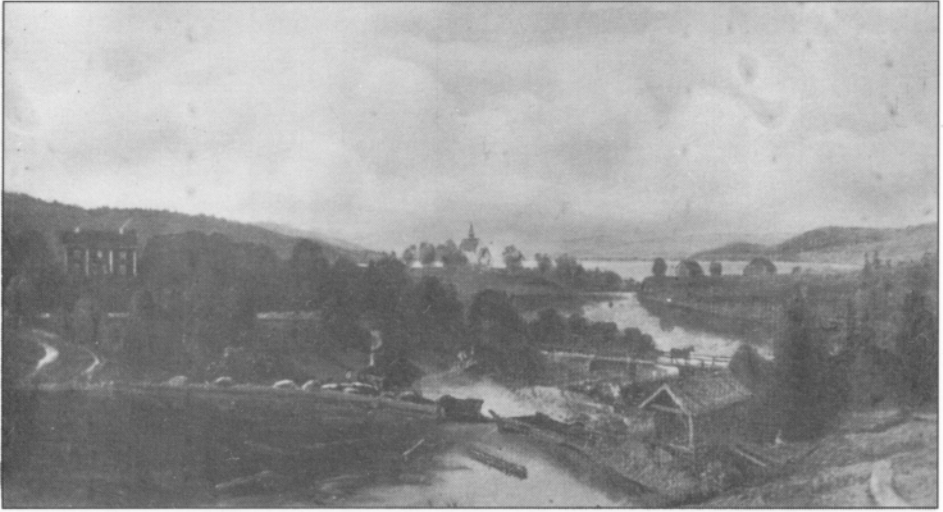
I smeltehyttene var det en sjaktovn (masovn) der metallene ble smeltet ut.

Slagghauger like sør for gamlebrua. Bildet er tatt før den nye paviljongen ble bygget.

Kari Undethun på leting etter minner fra sand Kobberværk.

En blyanttegning fra ca. 1850. Den gamle brua ble bygd i første halvdel av 1800-tallet. Den gamle kirken ble flyttet fra Visbøl nord for prestegarden til en ny tomt litt sør for den nåværende kirken.

verket i denne perioden, og driften pågikk nå i en tiårsperiode. I 1751 ble verket besøkt av Berghauptmann Stuckenbrock som fant det lite lønnsomt. Malmen var dårlig, og hans anbefaling var å innstille arbeidet. Interessentskapet eksisterte ennå i 1759, og til og med i 1774, da interessentene ble innkalt til en «Generalforsamling i Christiania». Noe drift var det trolig etter 1751, men i 1761 var det helt slutt da inspektør Iffert forlot verket.

Gull i Gullkisgruva

I 1758 ble det funnet gull i en av Sand Kobberværks gruver i Eidsvoll (Gullverket), og der ble det på ny drift for statens regning. På sin reise for å oppta Guldværket inspiserte bergmester Poppe smeltehytta ved Sand Kobberværk for å finne ut om den kunne benyttes av det nye ver-

ket. Han fant hytta i dårlig forfatning, innretningene var for enkle, og beliggenheten var også uheldig. Derfor valgte de ikke denne løsningen.

Hva ble utvunnet?

Ved verket på Sand ble det hovedsaklig utvunnet kobber. I malmen fra Langåsen fant man noe sølv i tillegg til kobberkis. I slaggestene finnes malmklumper med kobberkis og rester etter trekull. Endel av malmen inneholdt også svovelkis, men den kunne ikke utnyttes på den tida. Noe av kobberet som ble utvunnet, gikk til lokale kobbersmeder, og noe ble levert utenfor bygda (Christiania). I begynnelsen av 1900-tallet var det en viss skjerpeaktivitet i slagghaugene ved verket. Det ble nevnt kobberkis og sølv som «oppdagede» malmer.

Gullverket overtar

Det har vært noe drift i flere kobberkisgruver og skjerp i Nord-Odal, spesielt på 1800-tallet. Malmen ble nå fraktet til Gullverket. Disse gruvene var Bjørnstadhaugen, Suterud, Krattebøl, Ås-gruvene, Holt og Kjølgruva. Også fra Storgruva og Antonna er malm blitt tatt ut og kjørt til Gullverket.

Nedleggelsen

Sogneprest Bang skriver i sin artikkel fra 1784 at det var flere årsaker til at verket ble nedlagt: «Nogle foregive, at Interessentskabets Uænnighed og Fattigdom, samt mangel paa dulige Arbeidere nedlagte dette Verk. Andre paastaae, at Malm-Gangene forringedes, og at Arbeidet kunde ikke lønne Umagen».

Annen virksomhet ved Sandsåa

I området ved Sandsåa/Sandfossen var det to sager før verket ble anlagt. Senere har virksomheten vært enda større. I tillegg til sagbruk har det her vært mølle og frørenseri, samt lysverk og børsemakerverksted. Mølla var det siste som var i drift, og da den brant ned i 1948, var det slutt på «industrien» ved Sandfossen. Tømmerfløtingen gjennom damluka var også en begivenhet som skapte liv og røre hver vår. Den tok slutt i 1969. Nå er alt borte – bare gamle bilder viser hvordan det en gang var. □

Sand i 1916. Mølla til venstre og Bjølsets børsemakerverksted i midten ved dammen.

Ansatte ved Sand Kobberværk og muligens Storgruva og Antonetta

Lars Kolbjørnsen Kvernstua (smed ved Sand kobbergruver 1727-1730).

Rolf Sylvestersen fra Kongsberg (smed ved Sand Kobberværk fra 1722 - han ble kalt «kobbergruvegesell»).

Peder Jessen (Jensen?) fra Aure på Nordmøre (arbeider fra 1722).

Anders Larsen fra Aure på Nordmøre (arbeider fra 1722).

Peder Jensen Røros fra Røros (berggesell i 1722).

Anders Olsen Galåen fra Røros (arbeider i 1722).

Hans Hansen Sund fra Røros (arbeider i 1722).

Jørgen Germundsen fra Røros (ertzcheider ved Sand Kobberværk i 1722).

Anders Andersøn, svensk (malmbyrter og smed ved Sand Kobberværk i 1728).

Jakob Jønsøn Høgmoen, svensk (arbeider i 1722).

Anders Jørgensen Berg, svensk (arbeider i 1722).

Johan Jensen (arbeider i 1748).

Jonas Phillipsøn («gruebryder» i 1722).

Jakob Graav (1722).

Christopher Christophersen Shuckestad (arbeider ved kobbergruvene i 1722).

Bergskrivere ved Sand Kobberværk:

- 1) Leonard Christian Borchrevink. Bergskriver ved kobberverket i 1723. I 1727 ble han ansatt som overstiger ved Røros.
- 2) Peter Boreen. Bergskriver fra 14. oktober 1725.
- 3) Ole Hansen. Bergskriver i 1751.

Andre med høye stillinger:

Michael Middelfart fra Vestre Os i Sør-Odal (bokholder og betjent ved kobberverket i 1747).

Johan Ernst Ludvig Boden (hyttekontrollør i 1747).

Friedrich Cicignon, obertsloytnant (direktør ved Sand Kobberværk i 1745).

Iffert (inspektør fram til 1761 da han flyttet til Bergen).

(Samlet av Roar Lishaugen)

Kilder:

Odalsboka.

Nord-Odal Bygdebok «Budstikken» for 1825.

P.S. Bang: «Beskrivelse over Oudalens prestegjeld 1784».

C.H. Langberg: Norges kobberverker. Norges Geologisk Undersøkelse:

- Registrering av gruver og skjerp.
- Statsgeolog Steinar Foslies kartotek over sørnorske ertsforekomster. Pontoppidans Naturhistorie fra 1752.

Diverse avisartikler.

Artikkelen har tidligere vært trykket i tidsskriftet «Solør-Odal».

En annerledes jul

Det må vel ha vært lille julaften i 1943? Jeg hadde fått juleperm fra en midlertidig jobb på et gårdsbruk ved Øyongen, et sted ved Mossvegen, for å besøke onkel og tante i Bærum. Jeg kan huske at jeg for anledningen var dresset opp med ny gråblå kjeledress, som jeg hadde fått av arbeidsgiveren fordi jeg hjalp ham om nettene med å slakte kuer på låven på stedet. Kuene ble illegalt fraktet til gården og derfra illegalt sendt videre til Hjemmefronten (Etarfronten populært kalt) i form av slakt. Jeg har tenkt på det siden, at vi torde!

Her like ved Mossevegen gikk det stadig tyske «tren». Ja, apropos «tren», jeg ble like forundret hver gang det i bilrekkene med kanoner fulgte en lastebil med noe så ukriegersk som brød, hadde det ikke vært for at det satt en soldat med gevær midt oppe i brødhaugen.

OK. Jeg entret bussen Drøbak-Oslo. Eneste reisegodset mitt var en liter fløte oppbevart på en av datidens standard melkeflasker og innpakket i grått kremmerpapir. Fløten skulle være en overraskende julegave til to slektninger jeg satte stor pris på.

Bussen var tettpakket, så jeg måtte stå i midtgangen, der det stadig ble trangere etter hvert som Wehrmacht-soldatene reiste seg for de eldre passasjerene som steg på.

Det slo meg hvor mørkt det allerede var blitt. På grunn av blendingsforbudet var det heller ikke et lys å

se, bortsett fra noen sprakende gnister fra det elektisk drevne toget som kjørte parallelt med vegen et stykke unna.

Så stoppet plutselig bussen med hvinende bremses, med den følge at hele den stående forsamling, som var underlagt tyngdeloven, raste fram og ned. Dominoeffekten ble nok maksimal på grunn av baktroppens framstøt i det tilfellet.

Døren på høyre side gikk opp, og inn steg tre sort-uniformerte menn med SS på jakkeslaget og dødningehodet til pynt på uniformsluen. Alle kvakk til, ikke minst jeg med «Molotov-cocktail» under armen. Ja, for det var ulovlig selv med fløte i slike mengder den gang.

Heldigvis, kontrollen gjaldt bare legitimasjonskortene, skulle det vise seg. Disse kortene var utstedt med litt forskjellige gyldighetsområder, alt etter hvilken bostedskommune man tilhørte. Da turen kom til meg, kunne jeg varte opp med et av de bedre kort på dette området, nemlig Grenseboerbevis, fordi jeg tilhørte Nord-Odal. Kontrolløren hilste til lue etter å ha sammenliknet fotoet med innehaveren. Jeg kan ennå ikke forstå hvor han så noen likhet, bortsett fra vorta på kinnet. Flaska brydde han seg ingenting om.

Framme, rett bak sjåføren, satt ei jente, antakelig i 12-13 årsalderen. Hun gråt da kontrolløren kom borttil. Hun ble med ut i desembermørket, uvisst av hvilken grunn. Bussen startet opp og kjørte videre med sine

blendede lykter. Lyktene var kamuflert slik at kun en åpning på størrelse med en fyrstikkeske ga lys på ve-gen. Tenk at det var mulig å kjøre bil med en slik opplysning av veg-banen?

Da jeg gikk av bussen på det mørk-lagte Østbanetorget, begynte jeg så smått å angre på at jeg hadde innlatt meg på denne etterlengtede turen likevel, for hvordan i all verden skulle jeg finne fram til Vestbanestasjonen i dette mørket, jeg som var ukjent? Det var nødvendig å nå Vestbanen, for derfra gikk toget til Slependen, som var mitt mål.

Bekkmørket avtok heldigvis noe etter hvert som øynene ble tilvendt, for jeg så medpassasjerene fjernet seg med raske skritt. Jeg sto plutselig alene i en okkupert by, der jern-beskodde støvler også hørtes gå i flere retninger.

Mens jeg sto der og gruet, kom jeg til å tenke på at begge de store stasjonene jo lå ved fjorden. Så om jeg fulgte stranda rundt var jeg vel nødt til å nå Vestbanen en eller annen gang? Jeg la derfor trøstig i vei på «pilegrimsferden mot Mekka».

Noe av det første jeg registrerte under vandringen, var at det med visse mellomrom sto tyske vaktposter med hjelmer og fotside grønne frakker med ryggen mot havneom-rådets gitteravstengte plass. Vakt-postene hadde mauseren skuddklar, hengende i en reim over skulderen med løpet pekende på skrå nedover – i dette tilfellet mot beina til en ensom, vandrende odøling med ei flaske fløte under armen – en бага-sje han var svært engstelig for skul-

le oppfattes som et sabotasjelegeme.

Etter en stund kom jeg til et sted der gaten var stengt med bukker, og jeg måtte legge om kursen i mørket. Så med ett var jeg kommet inn på et område der noen menn med gule vaskevannsfat på hodet sto bøyd over et svakt lyspunkt på gatenivå. De oppdaget inntrengeren, fór stresset opp og ba meg forsvinne fortest mulig. Det var visst det sivile luft-vern som holdt på med et eller annet. Jeg gikk da rundt hemmelighe-ten i stor bue og fortsatte ned mot den avbrutte ruten igjen.

Det var en stille kveld, kun av-brutt av en tåkелur fra en båt i det fjerne. Det hadde såvidt begynt å snø. Noen av snøfuggene havnet på nesen min og klødde ulidelig, slik at jeg var nødt til å klø. For ikke å miste flasken, måtte jeg sette den fra meg hver gang for å få klødd, så tiden gikk.

Men så endelig kunne jeg skimte konturene av Akershus festning, som jeg kjente fra et tidligere besøk sammen med onkel. Jo, der var krut-tårnet og det hele, der Ole Høiland satt i sin tid. Lettelsen var stor, for nå visste jeg at det ikke var langt igjen til Vestbanestasjonen. Jeg kunne alt høre lyden av toghjul mot skin-neskjøtene i det fjerne.

Jeg skyndte meg inn på stasjonen og blandet meg i mylderet av rei-sende i vestibylen for å kjøpe billett. Så fikk jeg se at det sto «Opplys-ningskontoret» med store bokstaver over ei dør, et kontor som jeg husket onkel hadde snakket om. Jeg fant ut at her måtte jeg spørre om de visste hvor onkel holdt til. Han var nemlig

fullmektig på denne stasjonen til daglig.

Jeg kom inn i et stort rom der en mengde telefoner kimte om kapp. Lokalet var avdelt med en skranke tversover. Foran skranken sto reisende og stilte spørsmål på nær sagt alle dialekter og tungemål til de uniformerte tjenestemennene bak skranken. Jeg tok oppstilling ved siden av døra med fløteflaska holdt oppe etter halsen bak ryggen og ventet på tur. Regnværet hadde ødelagt innpakningen slik at enhver nå kunne ane innholdet.

Et sted i lokalet får jeg se en sivilkledd tjenestemann som var min onkel. Hurra, det var jo han jeg og min tante skulle besøke.

Han får øye på meg og kommer med raske skritt mot skranken, vinker og åpner en klaff slik at jeg slipper innenfor. Han trykker min hånd, vender seg mot kollegaer og mæler med markert stemme: «Jeg har den ære å presentere en agronom fra Odalen.» Jeg kjente rødmen stige til hodet, og jeg tror nærmest hele staben av menn og kvinner hilste på rarieteten etter hvert. Og forsyne meg kom hun ikke smilende fra undersiden av skranken, den gråtende jenta fra Drøbak-bussen også og håndhilste idet hun forsvant ut av døra. I all verden? Jeg så hun hadde et hovent kinn. Onkel forklarte etterpå at piken var datter av en av de ansatte på kontoret, og at broren var i SS. Han hadde forresten kommet med henne fordi hun hadde tannpine og dessuten ikke følte seg trygg i det mørkelagte Oslo. Ja, makan skulle en aldri ha hørt.

Ettersom onkel skulle hjem med et tog som gikk en time senere, ble det til at jeg ville slå følge med ham, og jeg overleverte derfor flasken i hans varetekt.

For å korte tiden fram til avreisen ruslet jeg ut i vestibylen igjen for å se på trafikken. Det første jeg støtte på var to blide marinegaster med svarte sløyfebånd hengende ned fra den runde uniformslua. Jeg minns det sto noe slik som Krigsmarine i gotiske bokstaver rundt sargen opp luene. Jeg festet meg også ved at den ene gaste hadde et v-formet hakk i det høyre øret. Muligens etter et streifskudd, kanskje fra en norsk kule? Jeg har alltid vært interessert i detaljer, muligens fordi jeg liker å tegne.

Gastene hadde tydeligvis allereide smakt på julebrygget, for de gjentok stadig overfor forbipasserende: «Det er jo lille julaften!» Det var ellers flere blide Wehrmachtsoldater blant de sivile med julepakker og graner. Jeg kunne se at flere av soldatene også var Østerrikere, på grunn av Alperosen påbrodert på siden av de avlange skyggeluene.

Ved utgangen til perrongen sto en infanterist i full feltutsrustning på vakt. På hodet hadde han den tradisjonelle hjelmen med hakerem. En håndgranat med skaft hang i bandolæret ved siden av bajonetten. En gassmaske i en metallsylinder med riller samt en feltflaske fantes også. På ryggen hadde han en sekk med opprullet teltduk. På beina de tradisjonelle skaftstøvlene beslått med hæljern og sålebeslag, som alltid medførte en klapprende lyd da beina

ble beveget. På høyre side holdt han en maskinpistol med rem over skulderen med pipeløpet i vinkel ut fra kroppen.

Så begynte det å hende saker og ting som skaket opp forsamlingen. En fyldig dame i grå kåpe, med stor brun skinnkrage, kommer stormende inn fra sidefløyen og ga fra seg sterke verbale bevis på å være forulempet av tyske soldater i restauranten. Mens noen sivile forsøkte å roe henne ned ved å bagatellisere det inntrufne, hørtes klapping av taktfaste skritt med skaftstøvler, ja endog flere par. Mengden delte seg, og fram fra hovedinngangen kommer fire hjelmprydede, mørkkledde representanter fra Schnell-polizei. De kom to og to i bredden og svingte brått til høyre. Etter en kort tid hørtes ramling i en trapp, og fram kom troppen på nytt, men nå i motsatt retning, og med en gast mer eller mindre slepende mellom hvert rodepar. Den fremre gasten blødde fra munnen og hadde fått luen så langt fram i pannen at et av de svarte sløyfebåndene som var festet i bakkant av luen hadde hengt seg bak det høyre øret og markerte et v-formet hakk. «Stakkar!» brast det ut av flere tilskuere – «huff for en justis». Den kåpekledde damen med den store skinnkragen ble stående og måpe med krokete knær og så ut til å gremmes over at dette ble konsekvensen av hennes reaksjon.

Like etterpå kom onkel mot meg med kontorveska i hånda som nå i tillegg inneholdt en fløteflaske innrullet i bladet Jernbanemannen. «Du fant fram», konstaterte jeg. «Ja, da»,

svarte onkel, «jeg gikk bare etter lyset fra tennene dine». Ja, han kunne få sagt det.

Tiden var inne for avreise, og vi entret toget, hvor vi fant å ville stå i gangen fordi alle kupéene var fylt med tyske soldater.

Etter kort tid var vi hjemme hos tante, som ventet med det huset kunne formå i slike rasjoneringstider. Juletreet var allerede pyntet, og koks-ovnen ga en fin, lun varme i rommene som var pyntet ekstra til julehøytiden. Før jeg sovnet, tittet jeg ut bak blendingsgardinen og så at det hadde klarnet opp, for på himmelen glitret stjernenes myriader, hvorav jeg hadde lært at én hadde vist veien til en stall med et barn i en krybbe en gang.

Julaftens tradisjonelle middagsbord ble dekket. Det luktet godt, ja det luktet herlig fra svinekotelettene som var tilberedt. Onkel fikk i oppdrag å hente opp hjemmebrygget øl fra kjelleren. Han hadde fått to flasker av en bekjent. Kotelettene var visst kjøpt på «børsen». Det var fire stykker i alt, og det var forhåndsbestemt at jeg skulle få to stykker fordi jeg vokste og trengte mye mat. Grønnsaker var det imidlertid rikelig av, for det hadde de høstet selv fra en parsell som de, i likhet med andre jernbanefunksjonærer, hadde fått tildelt langs jernbanelinjen.

Ja, onkel skulle som sagt hente opp de to ølflaskene fra kjelleren, et sted som ble benyttet til avkjøling den gang jeg vokste opp. Jeg fikk i oppdrag å hente den berømmelige eller rettere sagt befløtede flasken som sto på samme sted. Vi skulle for

engangs skyld nyte ekte krem på tyttebærene.

«Du får trø forsiktig,» hørte jeg onkel formane der han hadde gått foran ned i den mørke kjelleren. De torde ikke ha lys der fordi blendingsgardiner manglet. Jeg visste fra før at for å komme inn i matboden, måtte en gjennom vaskerommet. Onkel, som alltid skulle vise skuespillertalent, markerte en detektiv på sporet. I nattlyset fra vinduet kunne jeg skimte at han løftet føttene ekstra høyt og satte dem kattermykt ned der han gikk foran mot målet. «Psst, kom her,» hvisket han. Jeg listet meg etter på samme måten. Da hørte vi tantes stemme: «Dere, flaskene står i vaskerommet til avkjøling, så vær forsiktig!». Men opplysningen ble nok registrert for sent. For med det samme smalt det og klirret i flasker, og jeg hørte: «Dåven!» foran meg. Onkel hadde tråkket på «mine». Min første innskyttelse var å huke meg ned i mørket og få reist de veltede flaskene igjen. Da også onkel reagerte på samme måte, ble det til at vi klinket hodene sammen, så det smalt i mørket.

Skadene ble enorme! Det vil si, skallene holdt, men flaskene hadde hatt betydelig mannefall ettersom kun én hadde overlevd. En med øl på. Fløten og ølet fra de knuste flaskene kunne en høre sluket slurpe i seg med velbehag.

Ja, ja, en ulykke kommer sjelden alene, mente jeg da vi satt ved middagsbordet. Jeg fortalte om gasten med «Victoria» i øret og som var blitt arrestert på grunn av en dame i pels, samtidig som også jenta med

tannpinen ble nevnt. Jeg må nok innrømme at det smertet dette med fløten, den jeg nærmest hadde våget livet for under transporten. Men tross alt, hverken jenta eller jeg ble arrestert, så det ble to uhell mot to hell, og da er en vel kvitt, for tante vispet trollkrem av skummet melk, så desserten ble reddet, som avslutning på et deilig julekveldsmåltid.

Den romjula var det flyalarm flere ganger. Lyskasterne som var plassert flere steder langs Oslofjorden, var stadig i aktivitet. Da så luftvernet i tillegg spilte opp med sperreild, med sporlys fra flere hold, ble det et fyrverkeri jeg i hvert fall aldri hadde sett maken til. Midt i alt spektaklet kunne en fra tid til annen høre en spesiell summende lyd fra fly, som i følge onkel var engelske Spitfires på tokt. Nyttårsleite hørte vi også noen skikkelige drønn. De var visst beregnet på Victoria Terrasse, men traff en fullstappet trikk i stedet. Det forundret meg at onkel alltid var så godt informert, men han var jo motstandsmann, noe jeg ikke visste da.

Jo, det var en jul utenom det vanlige, i hvert fall for meg. □

Noen minner fra ungdomstida

En tid før 1920 – jeg mener det må har vært i årene 1917-18 – hadde Nord-Odal kommune planer om å anlegge et elektrisitetsverk ved å slå sammen Kuggerudsåa og Bergsåa (også kalt Austvass-åa).

Jeg husker min mor fikk forespørsel om hun kunne ta i mot ingeniør Edvard Rifseim og sønnen Niels fra Lillestrøm i kost og losji. Disse to bodde en tid på Tjernsli mens oppmålingene pågikk i området mellom Storsjøen, Halstjernet og Djuptjernet.

Langs vegen opp gjennom skogen Bergsmoen til Tjernsli var det i mange år etterpå mulig å se steiner med rødmalte merker; fargen var sterk og holdbar. Steinene var merket med en ring med et tall inni.

Senere, da strekningen mellom Halstjernet og Meitsjøen ble målt opp, flyttet Refseim-karene til Storkoia ved Meitsjøen etter at de en tid lå i telt. De hadde da fått med seg en kokk, en avgått fanejunker fra det militære. Det var rasjonering ved de tider under første verdenskrig. Således var det ofte vanskelig å få rasjonene til å strekke til for karene. Mor hjalp til så godt hun kunne ved blant annet å steike bakels eller vafler av poteter for dem.

Som ventelig var, så vi fram til å få elektrisk lys, så vi kunne slutte

med parafinlampene. Jeg forstår nå at jeg den gang hadde liten greie på hva dette med elektrisk lys var.

Tråder som førte elektrisk strøm til Tjernsli og Bergsvangen ble ikke strukket før i 1971, og like før jul kunne de skru på bryterne på begge steder. På Tjernsli hadde de en tid hatt lys ved hjelp av et aggregat.

Planene om lysverk ved å slå sammen åene viste seg å bli for kostbare, og de ble skrinlagt. Senere, den 1. september 1920, fikk Nord-Odal elektrisk kraft fra Sør-Odal. Senere ble et mindre gårdskraftverk bygget ved Husi i Bergsåa. Eier var Harald Trøseid på Søndre Berg.

Jeg minnes godt den store opplevelsen da jeg var inne i Husi og fikk slå på bryteren, og det tok til å lyse i ei pære over kjøkkenbordet. Det er noe jeg aldri glemmer.

Johannes Karlsen var møller i «Husikverna». Som selvlært bestyrer av lysverket på Berg ordnet han alt med driften.

På samme tid som undersøkelse- ne vedrørende det planlagte lysverket i Kuggerudsåa/Bergsåa pågikk, fikk mor en forespørsel om hun kunne påta seg å måle nedbørsmengden. Det kom noen karer og satte opp et stativ ute på tunet. Det fulgte med forskjellige saker til bruk ved målingen. Jeg kan huske to høge måleglass som var gradert. Nedbøren ble tømt over fra oppsamlingskaret og

opp i måleglasset. Det var ingeniør Erik Haug som ordnet med oppsettingen av måleutstyret, og jeg var såpass gammel at jeg kunne hjelpe til i blant. Hvor lenge mor holdt på med målingene og fylte ut skjemaer, husker jeg ikke, men det kom aldri noen for å forhøre seg om hvordan det gikk med målingene.

Jeg kan huske det var flere dam-

mer oppover langs Kuggerudåa. De ble bygget i forbindelse med fløttingen. Halsdammen lå like ved skogshjemmet Halden, ved den søndre delen av Halstjernet. Muligens er det ennå mulig å se rester av den. I nærheten av Meitsjøen lå Meitsjødammen, og en annen dam var Hokjølsdammen. Men alt dette er historie nå..... □

«Historisk» julegave 1995:

Endelig kommer

Nord-Odal Bygdebok

Ny og revidert utgave av bind I

Bosetting og slekter i vestre del av Sand sokn – fra Suterud til Rovelstad/Røne.

Kommer ca. 1. desember.

Vanlig utgave: kr. 375,-

Spesialbind i 200 nummererte eksemplarer: kr. 650,-

SELGES I ODAL SPAREBANKS AVDELINGER

Utgivere:

Nord-Odal kommune og Odal Slektshistorielag

En heder til «gamlekæra» på Føskerskogen

I 1937 ble det «drivi» fram ei skikkelig «temmerdreft» på Føsker skog. 17.000 kubikkmeter tømmer skulle hogges, barkses, «øyese» og kjøres ned til Stamphuset ovafor Verket. Da våren kom, var det fløting i Løsetåa og Råsen. Det var litt av et slit, men karene på Føsker skog greide det.

Diskusjonen om alt dette tømmeret gikk nok høylytt i koiene om høstkveldene etter at dette ble kjent. De fleste var nok svært i tvil om dette var mulig, og det var forståelig.

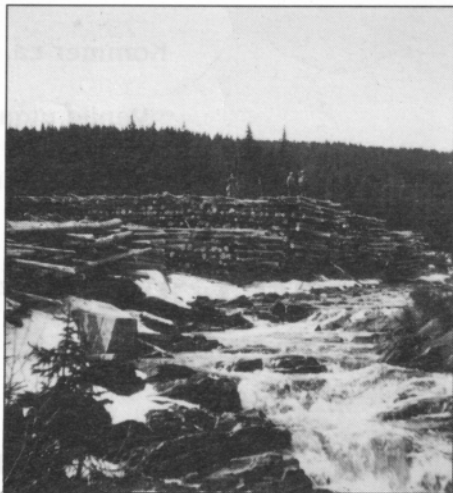
På Føsker-skogen den høsten var det omkring 20 faste skogskarer. Men det måtte flere til for å greie 17.000 kubikkmeter med tømmer i hogstsesongen, så det ble tatt inn 10-12 mann i tillegg. Etter «kollektiv overenskomst for 1937» kunne tømmerhoggerne oppnå en pris på 2,41 kroner pr. kubikkmeter. Hvis vi ser på hva som inngikk i denne prisen, så kanskje vi kan ane hva slags arbeidsdag noen den gang kunne ha.

«Å bærkje klaka bærk med øks» har nok de fleste hørt om, og det ble sikkert et kjent begrep på Føsker-skogen den høsten og vinteren. Øksa ble brukt til barking på den tida; barksespaden var noe nymotens greier som ikke ble tatt i bruk før noen år

seinere (omkring 1939). Tømmerstokken var ikke ferdig om den var «høggen» og «bærkje» – den måtte også «øyese» (det er å bore et hull i enden av stokken med en «nævar»). Unnasluntring med øyinga utgjorde 10 øre pr. kubikkmeter i fratrekk på lønna.

Så var det tømmerkjøerne, som kunne oppnå en pris på 2 kroner kubikkmeteren. I prisen var det først lunning og framkjøring til velteplassen ved Løsetåa. Men prisen på 2 kroner var slik at det måtte være minst 2 kilometer framkjøring av tømmeret. Vi kan tenke oss hvor langt 2 kilometer med et stor tømmerlass i et ulendt skogsterreng med snø....

«Åssen var dette mulig», spør vi

Tømmervelte ved Løsetåa.

Av Åge Willy Strand

oss sjøl i dag. Det skal ikke rare fantasien til for å forstå at dette var et svært slit for folk og dyr. Den gang ble det heller ikke drevet flatehogst, og 17.000 kubikkmeter måtte derfor hentes fra en ganske stort areale.

Da våren kom, skulle tømmeret fra de store lunnene ut i den «fleitarstore» Løsetåa. De karene som hadde slitt i skogen om vinteren, var som oftest også førsteklasses fløtere. Fløtinga var en kjærkommen avveksling fra skogsdrifta i vinterhalvåret. Disse karene fikk ei dagsbetaling på 10 kroner.

Å-fløterne hadde et farefullt og slitsomt arbeid. Det var mange arbeidstak fra tømmervelta og til tømmeret var ute i Råsen. Ved Ruud gikk en stor «tømmersett» på land denne våren, og den måtte sprenges med dynamitt for å få den videre.

Slik som disse karene holdt åa rein og fin med sin fløting, må jeg minnes med respekt og vemod. Jeg må innse at åa «mi» kan aldri bli slik den en gang var. Med «bågå-sag», svans, øks og hest greide skogskarene kvantumet i 1937. Ingenting var umulig den gang! □

Den store «setten» ved Ruud ble en stor severdighet. Rud skole t.v. i bildet.

På vandring

Tyss! – jeg hører det hvisker:
«Kom og besøk meg idag,
og finn igjen gamle steder,
og ta tiden med ro og mak».

Det er stemmen fra skogen,
fra skogen slik den var før,
der naturen selv fikk råde,
noe den ikke lenger gjør.

Jeg «finner frem» vandringsstaven,
ei grein av et nedfelt tre.
Det var staven vi brukte,
der vi ruslet mot stillhet og fred

De gamle stier er borte,
helt dekket av busker og kratt.
I dag blir det bare i tanker
jeg finner stedene att.

Se, der er den store steinen,
den ligger der ennå som før,
men nå er den dekket av mose.
Det fikk den til brudeslør.

Der er den lange myra,
der molter stod tett i tett.
Her plukket jeg fullt i spannet,
og spiste meg god og mett.

Jeg hører det risler fra bekken.
Her slukket vannet min tørst.
Så tok jeg følge med mauren,
og da var det jeg som kom først.

Jeg finner så mange stubber
på flater foruten trær.
Når igjen vil granskogen suse
over snauhogget vidde her?

Og tankene fører meg videre....
Det er på tide å snu,
dit fortid og nåtid møtes,
og tankene er som en bru.

Otilie Moe

Nordre Odalens Sparebank 1877-1952

I eldre tider, da det ikke fantes banker i landet, måtte de som trengte lån søke det hos privatfolk som hadde kontante penger liggende. Dette bød på store ulemper. Der var få som hadde penger til overs. Det var vanskelig å oppnå lån, og det førte ofte til åger. Riktignok ser det ut til at renten var fastsatt ved lov eller kongelig forordning, for i gamle gjeldsbrev står det som regel at det skal svares den lovlige rente, 4 pct. Det var derfor ikke ved direkte å skru opp renten at det ble drevet åger. Den vanlige låneform var mot brukelig pant i fast eiendom og på de betingelser at dersom lånet ikke var innfridd ved utløpet av den fastsatte tid, skulle eiendommen tilfalle långiveren eller innehaveren av pantebrevet for lånesummen. Tidsfristen kunne være fra 10 til 30 år. Låntakeren måtte i denne tiden enten oppgi bruken av eiendommen eller komme til en overenskomst om denne med långiveren.

Det ble god anledning til å drive åger. De gamle tinglyste pantebrev fra tinglaget her viser da også at det som oftest endte med at låntageren ble drevet fra gård og grunn. Forholdet var utvilsomt likedan over alt i landet. Dette vitner også den store opphoping av gårder på enkeltmenn, som hadde penger, om.

Av Jørund Sveinungsen

Det hendte at bare 25 prosent av landets jordeiendommer var selveiergods. Det kan opplyses fra Nord-Odal at eieren av gården Rud i Sand i 1675 på denne måten mistet sin gård. Hr. Laurits (Lars) – sokneprest i Grue – låner i 1692 100 riksdaler av Gunder Helleesen Rud i Mo. Laurits' svigersønn – futen Morten Nilsen – forsøker forgjeves på tinget å vri seg fra gjelden. Han har imidlertid hverken kvittering eller vitner på at hans svigerfar har betalt. Gunder Helleesen beholder gården for lånet. Den hadde tilhørt hr. Laurits, som også hadde pantsatt den. Fra gammel tid var det derfor et stort behov for pålitelige låneinnretninger som kunne gi rimelige lån og sikre folk mot åger. Det ble her i landet ikke opprettet noen bank før i 1813, da vi fikk en filial – uten grunnfond – av den danske seddelbank.

Pengevesenet i uorden

Pengevesenet var ved frigjøringen i 1814 kommet i den vildeste uorden. En nyordning var nødvendig. Norges Bank ble opprettet i 1816 med et sølvfond på 2 millioner spesiedaler. Denne myntsort avløste den gamle riksdaler. Dette grunnfond ble for størstedelen brakt til veie ved tvangsutlikning på formuen mot tilsvarende aksjer i banken. Filialbankens papirsedler – riksbankdaleren – var kommet opp i 25 millioner. Da Stor-

tinget i 1816 ikke fant noen utvei til å innløse dem på grunn av den elendige økonomiske tilstanden, ble de helt verdiløse. Det ble derfor et alminnelig krav utover landet å få opprettet sparebanker.

Skotsk modell

Christiania Sparebank – senere Oslo Sparebank – ble opprettet allerede 1822 som den første i landet. Lovene for denne bank ble mønster for de banker av samme slag som ble opprettet framover i årene. Disse lover er ikke originale, men en tro kopi av lovene for Stockholm Stads Bank. Originalen finnes heller ikke her. Den er fra den skotske by Ruthwell. Presten Henry Duncan stiftet her i mai 1810 den første moderne bank i verden. Dens plan kan sies å være et mønster for hele verdens bankvesen.

Den gamle 4 prosent renten ble fastholdt ved pengeloven av 1816. Sparebankene fikk adgang til å sette renten høyere for utlån enn for innskudd ved den første sparebanklov av 1824 og ved senere utvidede lovbestemmelser, slik at de kunne klare administrasjonsutgiftene, opparbeide og vedlikeholde et passende grunnfond til sikkerhet for innskylterne. De fikk også adgang til å forandre rentesatsene ettersom forholdene krevde det.

Lån til kornkjøp

Spørsmålet om bedre lånevilkår hadde lenge vært på tale i Nordre Odalens herredsstyre. Det hadde – som folket for øvrig – hatt bitre erfaringer. Det søkte i 1838 å oppnå et

lån av Discontocommissionen i Christiania til innkjøp av korn til de fattige. Det var imidlertid forbundet med så store vanskeligheter at det måtte oppgis. Pengene til dette formålet måtte tas av skolekassens og fattigkassens små beholdninger med 100 spesiedaler av hver kasse, enda pengene vår utlån og måtte inndrives. Det gikk like uheldig i 1851, da kommunen søkte å oppnå et lån på 500 spesiedaler til innkjøp av frøkorn. Det måtte oppgis av samme grunn.

Sparebank-planer drøftet i 1841

Spørsmålet om å opprette en sparebank var oppe i herredsstyret allerede i 1841 etter forslag fra ordføreren i Søndre Odalen, Ole Dysterud. Han foreslo å realisere helt eller delvis det felles kornmagasin (Det Hølterske legat) for å skaffe grunnfond til en bank. Dette var en ganske alminnelig framgangsmåte for bygder som hadde kornmagasin, da disse magasinene ikke lenger svarte til sin hensikt. (Kornmagasinet i Nord-Odal ble solgt i 1926. Legatets midler skal nå anvendes til hjelp til innkjøp av såfrø. De utgjør nå ca. 30 000 kr.)

Forslaget fikk ikke tilslutning fra herredsstyret og saken ble henlagt. Herredsstyret vedtok i 1842 et forslag fra representanten Søren Gulbrandsen Berg (fra søndre Berg i Mo) om å rette en «oppmodning» til stortingsrepresentantene for Hedemarken om å søke å fremme et lovforslag om lettere adgang til lån mot pant og billigere inndrivelse av gjeld. Men heller ikke dette førte til noe. I 1871 kom det igjen et nytt forslag om opprettelse av en sparebank, den-

ne gang fra Nils P. Fjeld, E. M. Haug, lærer Jonas Bjaaland (ved Garvik skole) og landhandler Ludvig Olsen. Forslaget gikk ut på å utlikne en spesiedaler pr. skylddaler til grunnfond. Det ville ha innbrakt kr. 2.604,00. Herredsstyret sendte forslaget over til skattyterne. Disse skulle sammenkalles til møter og avgjøre ved avstemning om de godkjente det. Det ser nærmest ut til at dette vedtaket ikke ble iverksatt, for vi hører ikke noe mer denne gang om saken.

Realisert i 1877

Tanken ble endelig realisert i 1877, og grunnfond tilveiebrakt ved private bidrag. Vi har ingen fullstendige opplysninger om de forberedende forhandlinger og vedtak. De ble antagelig nedskrevet på løse ark som enten er bortkommet eller bortlagt, slik at de ikke nå har vært å finne. Det samme er tilfelle med de første regnskaper.

Det framgår av den første forhandlingsbok, som er felles for direksjon og forstanderskap (til året 1895) at det hadde vært sendt rundt lister til tegning av bidrag. Kr. 10.000 ble tegnet i alt – herav vel 57% fra Sand og henimot 43% fra Mo. Disse skulle stå mot alminnelig innskuddsrente inntil banken kunne betale dem tilbake. Beløpet var helt innfridd i 1888.

En må vel anta at initiativet til bankens opprettelse ble tatt av dem som bidragsyterne – stifterne som de kalles – hadde valgt til direktører allerede før banken var lovmessig konstituert, nemlig Anders Olsen Holth, Erik Monsen Haug, Anders Sørensen Bakken, Amund Olsen Garvik

og Ole Larsen Krattebøl. Disse har også utarbeidet forslag til lover for banken. Det er underskrevet av dem 27 januar 1877.

Godkjent i departementet

Forslaget ble nådigst «approberet ved høieste Resolution» av 8. mai 1877, som det heter. Finans- og Tolddepartementet sender det tilbake om amtmanden i Hedemarken med følgende skrivelse:

«Ved høieste Resolution er bestemt: At naadigst Bifald meddeles til de for en oprettedes Sparekillingsbank i Nordre Odalens Herred, Vinger og Odalens Fogderi, Hedemarkens Amt under 27de Januar 1877 vedtagne Love.»

Hvilket herved meddeles til Efterretning og videre Kundgjørelse for vedkommende af det med Hr. Amtmandens Skrivelse af 13de Februar til Indre Departementet indsendte og af samme til Behandling af dette Departement oversendte Andragende fra Formanden i Sparekillingsbankens Direktion, idet man hoslagt lader følge tilbage det modtagne Exemplar af Lovene, forsynet med Departementets Paategning om sammes Approbation.

Hr. Amtmanden vilde derhos tilkjendegive Vedkommende, at den Extract af Sparekillingsbankens Regnskab for det forløbne Aar, der efter Lovens §13c aarligen skal indsendes hertil, indtil videre bliver at affatte overensstemmende med vedlagte Schema og at forsyne med de i samme forlangte Oplysninger og Bevidnelser.

Sluttelig bedes et Exemplar af Lovene indsendt hertil til Opbevaring ved Departementet.

Christiania 11. Mai 1877.

Helliesen.

Evald Rygh

Med dette dokument fikk Nordre Odalens Spareskillingsbank kongelig godkjennelse og kunne begynne sin virksomhet.

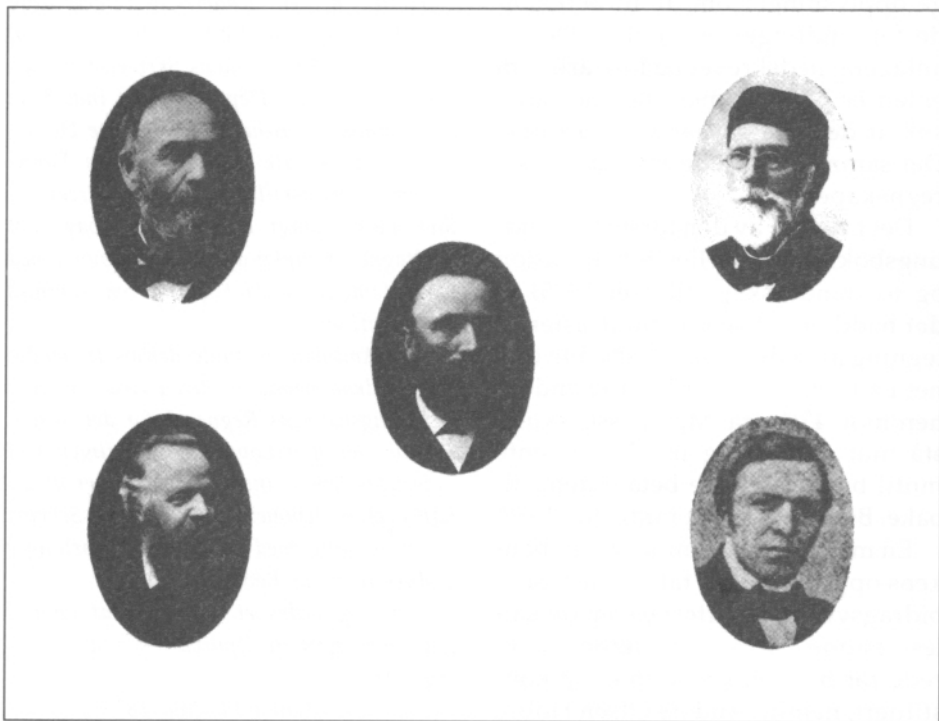
Forstanderskap og direksjon

Banken skulle etter § 8 ledes av et forstanderskap og en direksjon. Direksjonen valgtes første gang av og blant bidragsyterne til grunnfondet – stifterne som de kalles. Det samlede forstanderskap valgte senere direksjonen. Dette besod av bankens stiftere og «samtlige myndige Indskydere, der i Løbet af hele det foregaaende Aar har havt og fremdeles have eller for det første Forstandermødcs Vedkommende, da have indestaende

i Spareskillingsbanken mindst 200 Kroner.»

Videre var direksjonens medlemmer alltid medlemmer av forstanderskapet. De innbetalte grunnfondsbidrag ble regnet som innskudd.

Det første møte i forstanderskapet ble holdt 16. juli 1877. Underskriverne av dette møte er den eneste fortegnelse vi har over stifterne av banken. Disse var: A. Holth, A. Sørensen Bakken, H. Haukerud, Nils A. Krogsrud, Tosten Røhne, O. Haug, Peder Fjeld, Theodor Linner, E. Fjeld, H. Trøsei, Arne Fjeld, Ole Stein, A. Johnsen, L. A. Hoel, Ole Bjørnstad, A. Fjeldstad, Chr. Bjørnstadhougen, P. Berg, O. Berg og O. Rud. Hans

Sparebankens første styre. Øverst Anders O. Holth (t.v.) og Erik M. Haug. Nederst f.v. Amund O. Garvik, Ole L. Krattebøl og Anders S. Bakken.

Tannæs, Kristoffer Tannæs, Hans P. Skjeppestad, lærer Jonas Bjaaland og Ole P. Breiby har dessuten søkt om å få utbetalt sine grunnfondsbidrag, så de må også ha vært blant stifterne av banken uten å ha deltatt i møtet. Dette kan også ha vært tilfelle med flere.

Det første direksjonsmøte etter approbasjonen ble holdt på Sagstuen skole 11. juni samme år. Det ble her vedtatt at halvparten av grunnfondet skulle betales innen førstkomende 15 juli, resten 3 og 6 måneder senere, hver gang med $\frac{1}{4}$. Det ble videre vedtatt å trykke 325 eksemplarer av lovene. 300 sådanne skulle heftes inn i tilsvarende antall kontrabøker. Et ris blanketter til vekselobligasjoner skulle kjøpes inn, likeså to bøker tilsvarende attester og et ildfast skap. Kassererposten skulle bekjentgjøres ledig ved oppslag hos to landhandlere i Mo og to i Sand. Lønningen ble satt til 72 kroner pr. år. Garantisummen for den som ble ansatt ble fastsatt til 4000 kroner. Dette ble godkjent i det foran nevnte møte i forstanderskapet. O. Rud (handelsbestyrer i Sand Spareforening – han kjøpte senere garden Østmoen i Mo) ble ansatt på de nevnte betingelser.

Vanskelig tid

Banken ble startet i en økonomisk vanskelig tid. Det hadde vært en del oppgang i sekstiårene og i tiden etter den tysk-franske krig. Høykonjunkturen satte inn i årene 1870 til 1871 som en følge av krigen. De fem milliarder i gull som strømmet inn fra Frankrike til Tyskland fikk virk-

ninger utover i andre land. Konjunkturen nådde høydepunktet i 1874. Tømmer som før var betalt med 25 kroner pr. tylvt, kom nå opp i 84 kroner. Tømmerkjøerne tjente opp til 20 kroner og hoggerne 4 kroner pr. dag. Dengang var dette uhørte priser.

Men herligheten varte ikke lenge. Prisene gikk fort nedover til et lavmål, og den store og langvarige landbrukskrise satte samtidig inn med elendige priser på landmannsvarer på grunn av konkurransen fra Amerika. Men til tross for det store pengeforbruk under høykonjunkturen og de sterkt nedsatte inntekter, ble grunnfondet allikevel riktig betalt til de fastsatte tider og banken kunne begynne sine forretninger.

Minste innskudd 50 øre

Bankens formål skulle etter lovenes §1 være ved små innskudd å spare opp en fruktbringende kapital, likesom den også skulle motta større summer til forvaltning samt gi lån på alminnelige sparebankvilkår. Det ble her lagt særlig vekt på oppsparingen først og fremst ved små innskudd. Dette blir også framhevet ved at navnet ble Nordre Odalens Spareskillingsbank og at minste innskudd ble satt til femti øre. Den andre siden av virksomheten – utlånet – fikk nok like så stor betydning for bygdens folk. Det ble nå lettere enn før å få lån på bedre og mer betryggende betingelser, så en i et knipe-tak kunne redde en eiendom eller andre nødvendige verdigjenstander. Det første ekspedisjonsmøte ble holdt i Sand Spareforenings lokale 30. juli

Formenn i bankens styre. Øverst f.v. Peder Trøften, O. Thdr. Holth, Ludvig Olsen. I midten: Peder Holth og I. K. Ous. Nederst f.v. Johan Kjølstad, Markus Sand og Erling Haug.

1877 (denne forretning hadde da lokaler på Øvre Sand hos Inge Sand, nå fru Julie Sand). Senere hadde banken ekspedisjonsmøtene i «almuestuen» på Sand (denne bygning står nå på Myrvang i Nordre Sand) og senere i det nåværende kommunehus på Sand. Banken bevilget bidrag til dette hus mot å få fritt rom.

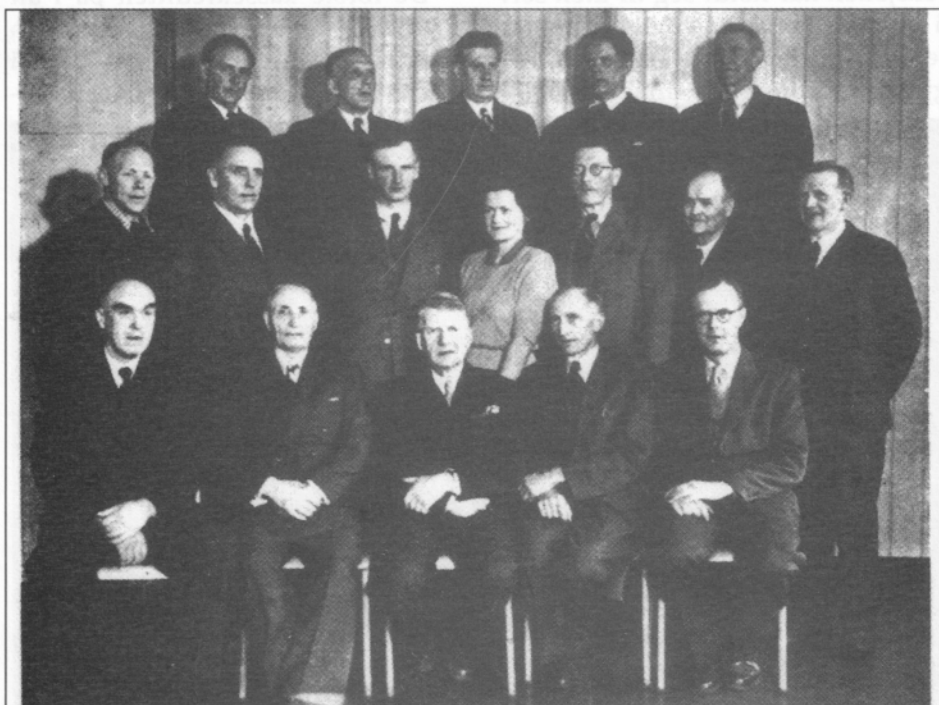
Renten ble i de første vanskelige år satt til 5 og 7 prosent, henholdsvis for innskudd og utlån, men ble satt ned etter hvert. Den er således i 1888 nede i 3 og 4 prosent. Marginen holdt seg i 1 prosent.

Banken arbeidet seg langsomt og

forsiktig oppover. Siste rest av grunnfondet ble betalt tilbake i 1888. Anders O. Holth skriver om den i 1891: «Dens forvaltningskapital var i 1890 kr. 171.232, og dens eget fond kr. 12.700. Den har været ledet med forsigtighed og omtanke saa næsten intet tab er opstaaet».

Overlevde krisetidene

Dette gjelder stort sett gjennom hele dens historie til i dag. En kan legge til at ledelsen har vist både fasthet og våken ansvarsfølelse i kritiske tider og situasjoner. Den er derfor også blant de få banker i dis-

Sparebankens forstandskap med varamenn i 1952. Sittende, f.v. Johs. Narud, Tarald Norli, Birger Fløtten, Håkon Aas-Eng og Arne Haagenrud. Stående i midten, f.v. Amund Bjørnstad, Ole Stein, Julius Østmoen, Vera Bergestad, Ole Næss, Arth. Svenneby, Martin Sørkedalen. Bakerst, f.v. Anders Hagen, Sverre Ruud, Amund Sandberg, Hans Knapper og ordfører Gulbrandsen.

triktet som overlevde krisen etter første verdenskrig, da jobbing og pengesvindel nådde en utrolig høyde.

Utlånene i de første 10 år var bare mot vekselobligasjon. Først i 1888 noteres pantelån på i alt kr. 2.000. De enkelte lånesøknader og bevilgninger er ikke innført i fellesprotokollen for forstanderskap og direksjon, men det var nedsatt et utvalg til å attestere lånsøkernes og endosentenes vederheftighet og underskriftenes ekthet på de søknader som kom inn. En må gå ut fra at utvalget har ført protokoll eller lister som direksjonen har holdt seg til uten selv å bokføre annet enn tvilsomme tilfeller som den måtte ha særlig avgjørelse for, og slike finnes det.

Nordre Odalens Sparebank

Bankens lover måtte som følge av en ny sparebanklov i 1887 delvis forandres. Et forslag som direksjonen sendte departementet i 1891, ble først approbert 7. desember 1894 etter en del forandringer. Forstanderskapet skulle nå velges av og blant innskytterne og bestå av 15 medlemmer. Innskuddssummen for stemmerett ble som før kr. 200. Bankens navn ble forandret til Nordre Odalens Sparebank. Forstandernes antall ble i 1925 forøket til 16, slik at fjerdedelen går ut hvert år. Stemmerettsbeløpet ble samtidig forøket til kr. 300.

De første kassekreditten på i alt kr. 5.435 noteres i 1902. Disse lån øker sterkt i årene framover og er i 1921 kommet opp i kr. 1.415.665. Sal-

Bankens styre i 1952. Foran f.v. Reidar Løfsgaard, Erling Haug og Nils Haagenrud. Bak f.v. Ole Bjørnstad jr. og Isak Hansen.

get av AS Borregaard foregikk også i disse år. Det ble en landssak å få aksjene over på norske hender. En stor del av kassekredittlånene ble ytt som lån til dem som kjøpte aksjer og deponerte disse i banken som sikkerhet.

Stor kommunal gjeld

Det største kassekredittlån og det eneste som satte banken i en risikabel og vanskelig stilling, var bevilget Nordre Odalens kommune. Dens gjeld var økt i den grad at den ikke kunne klare sine forpliktelser. Bankens fordringer var på ca. kr. 500.000. Kommunen måtte søke gjeldsordning. Den ble slik at de som tok kontant oppgjør straks, fikk 5 prosent og de som fikk oppgjør over en lengere tid 15 prosent – dette gjelder de uprioriterte fordringshavere.

Det var nå banken kom opp i sin første farlige krise. Kommunen nedsatte en komité bestående av tre av bygdens dengang ledende menn til å forhandle med bankens styre om en ordning. Styret besto av Johan Kjølstad som formann, Markus Sand som nestformann, Hans Hol, Amund Haagenrud og Hans Trøseid. Referatene fra disse møter viser at bankens styre ble satt under et sterkt press for å oppnå lempninger i gjeldskravet. Men styret holdt avgjort fast ved at banken først og fremst sto til ansvar likeoverfor innskyterne og ikke hadde rett til å gjøre innrømmelser som kunne føre til tap for disse og til ruin for banken.

Det endte med at banken ble nødt til å ta kommuneskogene og det kommunale elektrisitetsverk til brukelig

pant. Den var eneste panthaver i elektrisitetsverket, mens Oslo Sparebank og en del andre kreditorer hadde pant foran banken i skogene. Oslo Sparebank lyste skogene til offentlig auksjon, som ble holdt 15. januar 1930. Nordre Odalens Sparebank fikk her tilslaget for kr. 960.000, men etter krav fra Oslo Sparebank og etter nærmere underhandling med denne oppga styret å søke stadfestelse på budet. Skogene gikk atter over til kommunen på visse betingelser om avvirkingen og anvendelsen av inntektene ved tømmerlaget. Banken hadde da hatt skogene til brukelighet i 2 år.

Strid om elektrisitetsverket

Fremdeles hadde den elektrisitetsverket. Men så oppstod en skarp strid med den tidligere nevnte kommunale komite. Den beskyldte banken for blant annet å ha forsømt det beilelige øyeblikket da den kunne ha oppnådd reduksjon i strømprisen. Det ble forsøkt ved sirkulære til abonnentene å få i stand en masseoppsigelse av strøm for – som det het – å framtvinge en reduksjon. Styret for banken svarte med å påvise at Funnefoss nå som før var det eneste kraftverk det var mulig å få strømforbindelse med.

Fellesbanken AS, som hadde dette verk til brukelighet, holdt bestemt fast på den tidligere pris uten den minste reduksjon. En del abonnenter, som i tillit til sirkulærets oppfordring hadde redusert sitt abonnement, kom etter hvert tilbake. Den eneste virkning av hele aksjonen var en del tap for banken.

Da kommunen fortsatt var ute av stand til å innløse verket, var banken nødt til å sette verket under tvangsauksjon. Den ble holdt 17. desember 1930, og banken fikk tilslaget for kr. 200.000. Dette bud ble stadfestet av Vinger og Odal namsrett.

Sparebanken ble således eneier av verket og hadde full rådighet over driften. Dette reddet banken fra tap som den etter alt å dømme ville hatt vanskelig for å overleve.

Det gikk også rykter om at banken skulle ha tapt større beløp på en av sine debitorer. Disse rykter var helt grunnløse – banken hadde absolutt ikke tap på vedkommende. Alle disse vanskeligheter som banken kom opp i under krisen i 30-årene, voldte en del pågang fra innskytere som fryktet tap og tok ut sine innskudda. Men da dette ikke fikk større omfang enn at bankens likvide midler strakk til, ble det slutt, og en stor

del av de uttatte beløp kom tilbake til banken.

Nordre Odalens Sparebank har opprettet pensjonsordning for sine tjenestemenn. Disse betaler det halve innskudd og banken resten. Ordningen trådte i kraft i 1942 etter overenskomst med »Norske Folk».

Byggeplaner

Banken har også planlagt en egen bygning på ca. 260 m² grunnflate på bygslet tomt av prestegården i nærheten av Sand kommunehus. Den skal inneholde ekspedisjonslokale, sikkerhetshelv, bokser til utleie og revisjonsrom og leiligheter for bankens funksjonærer. En håper å kunne gå i gang med byggearbeidet i nær framtid. Arkitekt Schaulund, Oslo, har utarbeidet tegningene. □

Artikkelen ble skrevet i forbindelse med sparebankens 75-årsjubileum i 1952.

Sand sentrum i slutten av 50-årene, med Odal Sparebanks bygg i bakgrunnen.

En tussehistorie fra Odalen

Det var i gamle, gamle dage her i Nord-Odal, eller Nordre Oudalen som det hette den tid. Det var endda mens det fantes igjen noen underjordiske eller tusser som de kaldtes. Jeg skal ikke nevne navn. De, dette handler om, er forlengst døde og deres barn er ogsaa, for de fleste vedkommende døde, saa lenge er det siden. Men etterkommere av dem lever, og derfor....

Julen skulle i gammel tid holdes i 20 dager. All ved som trengtes i denne tid skulle være hugget, alt korn hvortil halmen trengtes skulde være tresket. Kort sagt, i julen skulde holdes helg. Ikke saa mye av religiøse grunner, men nettopp for tussernes skyld. De hadde nemlig en svare makt til aa rumstere og gjøre ulykker, hvis man ikke passet paa aa holde en gammel skikk i ære. Det var seremonier i fjøs og stald foran visse høitider, saasom julekveld, nyttaarskveld, trettenkveld og saa videre. Tjærekors paa dørene, sopelimer satt ut til hek-sene o.s.v.

Som sagt: man gjorde minst mulig tungarbeid i julen. Dog var det noen som vaaget seg til. Blandt dem var Hans og Per fra en plass, og Nils og Ole fra en annen plass. De to første var brødre i 40 aars alderen. Nils var 50 og far til Ole som var ca. 20 aar. Den blakke hesten hans Nils

var 12 aar – hadde oppkjøperen sagt. Alle disse som jeg har nevnt, bodde paa noen plasser langt til skogs. Et par timers gang fra bygden og et kvarters gang fra hverandre. Disse karene hadde tømmerdrift sammen. Og tømmer da, det var noe annet enn disse pinnene som naa for tiden blir kaldt saa.

Høsten hadde vært lei med graa-
vær og bar bakke like til jul. Men i julen var kommet litt sne og kulde. Og ut i romhelgen kom det en liten passe linning, som gjorde at karene ikke orket aa være i ro lenger. Det begynte med at de tok trugene paa og traakket veier. Saa tok de Blakken og hentet et vedlass for aa prøve veien. Og saa visste de ikke ordet av det før de var i fullt arbeide.

Det gikk bra et par dager. Men saa var det en ettermiddag. Han Ola kom nedover forbi køia med et tømmerlass. Køia laa i en lang, ikke svært bratt bakke. Rett utenfor køia var det et lite søkk i veien. I almindelighet gav det vare et lite puff i stuttingen med det samme den dumpet ned i søkken, men saa skjøv lasset paa og videre gikk det. Ikke saa denne gang. I det samme stuttingen kommer ned i søkket, staar det hele bom fast. Det stanset saa braatt, at Ola trinset av lasset og bort i sneen. Og Blakken setter alle fire bena i bakken og er ikke aa faa av flekken. Ja, ikke nok med, men den prøver end-

Av Ragnvald Stræverud

dog aa rygge baklengs. Men det gaar selvfølgelig ikke. Ola slaar med tøm-løkken for aa faa den til aa dra, men den vil ikke. Det hjelper heller ikke om han bruker handspiker, lasset staar fast. Han roper paa de andre der arbeider like ved, og de kommer. Alle arbeider det de kan. Uten resultat. Da gaar Hans fremtil hesten og ser gjennom ringen i mundbittet. "La lasset staa, karer", sier han, "det er tusser." Ja, det var ikke annet aa gjøre. Hesten sattes inn i skuret og karene gikk inn i køien og gjorde opp varme. Det begyndte aa mørkne. Ja, det var allerede bare saa-vidt det var ganglyst ute.

Inne var det mørkt undtagen en lysning rundt gruen der det glødet i tyri. Ole og Nils var ute og greiet med hesten og noe ved. Hans ligger paa trebriskan og hviler. Per har nett-opp tatt ei fleskepanne av varmen og satt ved siden av. Da plutselig fyker døren opp, som det synes av et vindkast, glørne i gruen likesom topper seg som i hvirvelvind. Aske og pinner følger med i en runddans om et midtpunkt. Saa snur det hele om. Aske og glør sprer seg utover hele gulvet. Fleskepanna blir full av morads. Per maa skynne seg langt unna saa fort han kan. Med det samme gir Hans fra seg et brøl. Det er noen som har grepet ham i hælen der han ligger paa briskan. Døren gaar igjen med et brak. Ole og Nils kommer inn tilkalt av skriket og spør hvad det er paa ferde. Hans forteller at tussene klypte ham i hælen. Per prøver aa tende nyvarme, men knusken vil ikke ta varme. Saa staar og sitter de i køien saa lege. Halv-

redde er de alle. De spør seg selv og de spør hverandre hvad det er de kan ha fortønet tussene med. Men ingen finner svar. Da begynner Nils aa telle: Juledagen 24., annendagen 25., trediedagen 26. o.s.v. Men det gaar i surr for ham. Saa begynner han med juledagen 25. o.s.v., men atter gaar det i surr.

"Haa er det du rekner etter", sier Per. "Jo, jeg kom tel aa tenke paa om det kunde være trettenkvelden ikveld, og da skal vi ikke undres paa om tussene er påferde. Vi, som har glømt baade aa setta staa og kors paa døra. Vil di som je, saa lesser vi ta lasset og reiser hemat med ein røkkende gong, for her blir det farlig å væra."

Ja, de andre karene var også enig, og saa pakket de neverkontene og gikk ut. Et lite maaneskal lyste saa-vidt de kunde ta seg fram. Nils sæ-let paa hesten mens de andre tre skulde ordne med tømmerlasset. Ole tok øksen og skulde akkurat slaa pjas-ken i bendstangen ut, da begynner lasset aa gaa. Opp av gropa kommer drag og stutting. Lasset skyver paa, og fortere og fortere gaar det ned-over bakken. Tilslutt velter hele las-set i en sving. Bendstangen gaar opp og sleden faller tilbake tom ned paa veien. Saa er det bare aa ta draget fra stuttingen og sette i sleden. Det blir gjort i taushet og i hast. Saa set-tes Blakken i, karene anbringer seg selv og neverkontene paa sleden, og saa bærer det paa hjemtur. "Det er best vi synger ei salme", sier en. "Ja, begynd du Nils, som kan", sier en annen. Og Nils synger med skjel-vende, men høi klar stemme en sal-me. Vers etter vers. Det likesom saa

trygt og godt i skogen naa. Medbakke og litt frost paa nytraakket linværsvei gjør at Blakken duller i jevn takt, og den vesle saubjella som den bærer i brystet skrangler taktfast med. Dikk, dakk, dingeling, dikk, dakk da, sier den. Nils sitter foran og synger og kjører. Hans og Per sitter midt paa sleden. Men Ole sitter bakvendt bakerst. Han støtter ryggen til høisekken og filosoferer. Han sitter og merker seg all lyd, ogsaa stillheten.

Især stillheten. Den staar som en mur rundt det hele. De enkelte lyder skiller seg ut – krusp av hestehov i skaresne, gnirk av tørre vidjeband paa drag og i sæle, farens stemme mens han synger, og over og gjennom det hele saubjellens dikk, dakk, da. Det er liksom denne lyden minner ham om noe. Noe med fest og sommersonne. Først kommer han ikke paa hvad det er, men med ett har han det. Og saa begynner han aa tralle en reinlender i takt med bjellen: trull lall lullati rullala – men han faar ikke sunget mange strofene føre enn han vekkes til virkelighet ved, at han faar et drag over nakken av Hans, som sitter nærmest. “Naa passer du deg, din tosk”, sier han, “vil du kanskje ødelegge oss alle tilhøpe?” Ole svarer ikke paa det. Og alle holder seg tause til de kommer hjem.

Han, som har fortalt meg dette, blev en svært gammel mann. Han var en av dem som var med. Han holdt julens 20 dage helg, satte tjæekors paa fjøsdøra og satte teljekniven over stuedøra hver trettenkveld, saa lenge han levde. Yngre folk kunde le av ham og si “at tusser det var det da ikke – det er overtro”, sa de.

“Overtro”, svarte han, “ble ikke Hans halt på den høire foten kanskje, og hadde han ikke to blaa flekker, en paa hver side av hælen – saa store som en toøre. Og dem hadde han til sin dødsdag. Og hvorfor var Ole saa hæs hele sitt liv og døde av noe i halsen i forholdsvis ung alder hvis det ikke var fordi han satt der og spottet og trallet reinlender? Og hvorfor brandt køien ned den natten hvis det ikke hadde vært tusser?”

Jeg spør jeg ogsaa – hvorfor? □

Om forfatteren av denne fortellingen, Ragnvald Streverud, vet vi lite.

Av bygdeboka går det fram at han var sønn av Anne Othilie Finnsdatter, født i 1871. Hun bodde i Skolehuken ved Holt sammen med sin søster Karen Martha. Deres far (Ragnvalds bestefar) var Finn Finnsen, som bodde på plassen Vonheim i 1910. Redaksjonen er takknemlig for flere opplysninger om Ragnvald Streverud.

Et apropos til elgjakta 1995

Elgjakta 1995 er nå historie og i år som tidligere har et anseelig antall elg måttet bøte med livet.

Faktisk har det i den seinere tid blitt felt i overkant av 300 dyr årlig. Mange av oss er vel ganske sikre på at slik har det alltid vært her i Odalen; at elgjakta alltid har vært en naturlig del av vår kultur og elgkjøtt en ikke ubetydelig matkilde. Riktignok husker jeg fra jeg var liten at bestefar, Ingvald Bergseter (f.1883), fortalte at han så elg for første gang det året han ble konfirmert, men jeg har nok aldri helt trodd at dette kunne være tilfelle.

Så skjedde det nå i høst at jeg kom

over noen årganger av Hedemarkens Amts Formandskabs forhandlinger og oppdaget at det bestefar fortalte nok stemmer ganske bra allikevel. I forhandlingsprotokollen fra 1880 finnes nemlig en sak om en fellings-tillatelse på elg i Nord-Odal. Westye Egeberg hadde tatt over Tannes dette året og sendte en søknad til kongen via amtmannen i Hedemark om tillatelse til å felle 4 (!) elger på sine sammenhengende eiendommer i Nord-Odal, Romedal og Hof. Tilsammen over 143.000 mål. Til sammenligning er det totale jaktareal (skog og myr) i Nord-Odal i dag på ca. 414.000 mål. Brevet til amtmannen og vedlegget til kongen lød som følger:

Kristiania, 3die April 1880.

Til Amtmanden i Hedemarkens Amt.

Herved tillade vi os at anmode Hr. Stiftsamtmanden om godhetsfuldt at anbefale og fremsende til Hans Majestæt Kongen vedlagte Andragende.

Vi tillade os at bemærke, at vi eie, foruden de nævnte Eiendomme, tillige 14 andre Matrikulnummere med tilsammen en Skyld af (alt gammel) 7 Daler og 68 Skill. Disse bestaa af mindre Gaarde, Pladse og Sætre, som dels ligge inde i vor Romedals Alminding, dels støde til denne.

Ligeledes tillade vi os at bemærke, at Stange Alminding har Lov til at fælde 3 Elgsdyr, og denne Eiendom har et betydelig mindre Areal end alene vor Romedals Alminding Mart.-No. 196.

*Ærbødigst
Westye Egeberg & Ko.*

Av Asgeir Østli

Kristiania den 3die April 1880.

Til Kongen.

Herved tillade vi os underdanigst at ansøge om Tilladelse til at fælde 4 Elgsdyr aarlig hvorsomhelst paa de paa omstaaende Side nævnte Skoveiendomme istedetfor 1 Elgsdyr paa hver Eiendom særskilt. Disse Skove, som tilhøre os, danne et sammenhængende og samlet Komplex.

*Underdanigst
Westye Egeberg & Ko.*

Den gang som nå ble en del saker sendt på «høring» til de berørte parter. Amtmannen sendte denne søknaden til herredsstyret i Romedal til uttalelse, men av en eller annen grunn går det ikke fram av protokollene at herredsstyrene i Nord-Odal og Hof har behandlet saken. Kanskje skydes dette at odølingene og solungene ikke hadde innvendinger mot fellingstillatelsen. Hedemarkingene gikk imidlertid ganske sterkt imot at slik tillatelse skulle gis og under behandling av saken på Romedal herredsstyremøte møte den 5 juni 1880, ble følgende vedtak ført i protokollen:

Angaaende Westye Egeberg & Kos. Ansøgning om at faa Tilladelse til at fælde indtil 4 Elgsdyr aarlig paa hvilkensomhelst af de opnævnte Eiendomme enedes man om at afgive følgende Erklæring:

Herredsstyrelsen antager, at der ikke bør gives Tilladelse til at fælde mere end 2 Elgsdyr aarlig paa den samlede Skovstrækning, idet man tror, at det er nødvendigt for Elgstandens Bevaring, at der gives større Skovstrækninger, hvor den er nogenlunde fredet.

*Den 7/6 80. L.O Bryhn
f.T. Ordfører*

Videre saksgang var behandling i amtets landbruks- og næringskomite den 15 juni, før saken endelig ble behandlet av amtsformannskapet. Brevet fra komiteen lød slik:

Til Hedemarkens Amtsformandskab.

Til denne komitees Behandling er oversendt et Andragende fra Westye Egeberg & Ko til Kongen om Tilladelse til paa 7 dem tilhørende sammenhængende Skoveiendomme i Romedal, Hof og Odalen at fælde 4 Elgsdyr aarlig i Henhold til §3 i Lov af 22de Juni 1863.

Ansøgerne oplyse, at Eiendommene har en samlet Skyld af 102 Daler 28 Skill. og en Udstrækning af 143.582 Maal samt at de foruden disse eie 14 andre Matrikelnumre med en samlet Skyld af 7 Daler 68 Skill. bestaaende af mindre Gaarde, Pladse og Sætre, som dels ligge i deres Almining, dels støde til denne.

Romedals Herredsstyrelse, til hvis Erklæring Sagen af Amtmanden har været oversendt, sees at have udtalt sig for, at der gives Tilladelse til kun at fælde 2 Elge aarlig, til hvilken Erklæring at af Komiteens Medlemmer henholder sig.

Komiteens Pluralitet finder, at de opgivne Eiendomme har en saa betydelig Uds-trækning, at den - i Lighed med hvad der besluttedes af Amtsformandskabet i 1877 (Forhandlingerne Pag. 229-231) i Anledning af et lignende Andragende fra en større Skoveier i Storeldalen - anser det retfærdigt og billigt, at Amtsformandskabets Anbefaling meddeles, hvorfor den til dette instiller at fatte følgende

Beslutning:

Det af Westye Egeberg & Ko indgivne Andragende anbefales til naadigst Indvilgelse.

Hamar i Landbrugs- og Næringskomiteen, 15de Juni 1880.

A. Omsted

P. Gjølstad

Dermed var det opp til amtsformannskapet å fatte vedtak i saken, evt. videresende den til kongen.

Til amtsformannskapets Forhandlinger den 16 Juni 1880, la ordføreren fram bl.a.:

«Indstilling fra Landbrugskomiteen i Sag No.41 saalydende:

«Det af Westye Egeberg & Ko indgivne Andragende anbefales til naadigst Indvilgelse».

«Indstillingen blev enstemmig bifaldt.»

Dermed kunne Westye Egeberg trygt sende sine menn ut på jakt etter 4 «elgsdyr» på sin drøyt 143.000 mål store eiendom. Med dagens kvoter ville de trolig kunne felt ca. 120 dyr på det samme arealet. Eller sagt på en annen måte: Med fellingstillatelser som i 1880, ville dagens elgjegere i Nord-Odal antakelig fått lov til å felle 12 dyr totalt i hele kommunen.

Vi har så lett for å tro at alt var så mye bedre før, også når det gjelder viltbestanden. Men kanskje er ikke alt riktig så svart som vi vil ha det til; det er ihvertfall liten tvil om at elgstammen har tatt seg betraktelig opp siden 1880. □

Barndomsminner fra hjemmet i Knapper

Vinterkvelden er mørk og kald.
Stilt overalt, såvel i fjøs som i stall.
Fram kommer månen over granskogens topp,
får stua ved åa til å skinne slik opp.

Inne i stua er det varmt og godt.
Der sitter en mor og strikker på en vott.
Barna har lagt seg og sover i fred.
Far er i skogen – kjører tømmer og ved.

Hun nyter den stillhet som kvelden kan gi,
for dagen er travel og stri.
Og barna er mange og flere er små.
Hele seksten – skulle der sine barnesko trå.

Men om dagen er aldri så strevsom og lang,
blir det godstunder lell – på mors lune fang.
Og i blant rundt symaskinen, var spenningen stor.
For de artigste tøyfigurer – laget også mor.

Så trekkes klokka som forlengst har slått tolv.
De siste steg – tas over stuas golv.
Lange lister på såre ben byttes ut.
Mor går til ro og takker sin Gud.

Tidlig på morgenen er hun atter i gang.
Det skramler i bøtter og spann.
På vei imot fjøset – hun nynner så glad,
som takk for hver eneste dag.

På lørdag vi ventet med lengsel på far,
som borte hele uka i skogen var.
Blei det mørkt – vi undret vi små;
hvor blir det av far – han må komme nå.

Oppe fra Furuholen lyder Morabjellas klang.
Jo, der kommer far – det må være han.
Mor og vi andre faller til ro,
der hesten dukker opp i snødrev og sno.

Ned bakken – mot skålen – i susende fart.
Med geitdning og langved som ruvende last.
Far vinker til oss som bak ruta glør.
Snart er han inne og gleden er stor.

Så kommer'n inn – har «sælan» med,
og slenger den blidt i ovnskroken ned.
Det dufter av skog og «hæst» ta'n far
som også «sælæputa» over aksla bar.

Nye tyristikker har også far med seg hjem.
Under ovnen, ved siden av katten, med dem.
Og i blant grov han fram en fyrstikkask full.
Med «godkåeklumper» – verdi som gull.

Etter barbering – vask – og justering av bart,
blir «mæddan» til far av ho mor framsatt.
Og så kommer kringla i steikovnen inn.
Det stunder til helg – i både sjel og sinn.

I stille tanker – vi barn tenkte ofte;
«hvor godt – hvor liflig vi har det.»
Her bor vi trygt om det stormer ute.
Mor og far fører sikkert sin skute.

Hugo Engen

*Hugo Engen
var en av 16
søsken. På er
11 av dem
samlet – med
Hugo som den
yngste på mors
fang.*

Jul i Nord-Odal
ønsker alle sine lesere
en riktig god jul!

Foto: Jens H. Haugen